

GHENDTSCHÉ-TYDINGHEN

Tweemaandelijks Tijdschrift van de Heemkundige en
Historische Kring Gent v.z.w.

47e jaargang - nr. 4-5

juli - oktober 2018

Afgetekantoor: 9000 Gent X
Erkenning: P 2A 6154
Afzender: Goudstraat 12 - 9000 Gent
Verschijnt niet in juli en augustus

GHENDTSCHÉ TYDINGHEN

**Tweemaandelijks tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring
Gent V.Z.W.**

47e jaargang nr. 4-5

juli - oktober 2018

Inhoud

- Getuigenissen van Gentse dwangarbeiders in WO I
Jean-Paul De Cloet 242
- Van Ganda naar Ganda
Luc Devriese, Frank Gelaude 253
- Het manneken pis aan de Gentse Kraanlei. Niet op de dorpel pissend
van het huis 'van audts genaempt het Manneken Pis' (1698)
Luc Devriese 264
- Zuu 't ien en 't ander van nen èwen azent van Gent. Deel 8 Mijn serieje
Rudy Duprez 269
- Natte Gentbrugs-Ledebergse Bassijnwijk wordt droge Sas- en Bassijnwijk 283
- Een paardenmeers en twee Gentse paardenkerkhoven
Luc Devriese 289
- De eigenaardige galerij Art Track
Daniël Van Ryssel 296
- Jos Verdegem
Francine Somers 300
- Lezers aan Het Woord 310
- Verlorenkost: onbekend op de Kantienberg, overbekend aan de Nederkouter
Luc Devriese 311
- Parelteje uit de Vliegende Baden in het DSMG 318
- Boekenverkoop 320

GETUIGENISSEN VAN GENTSE DWANGARBEIDERS IN WO I

Jean Paul De Cloet

Inleiding

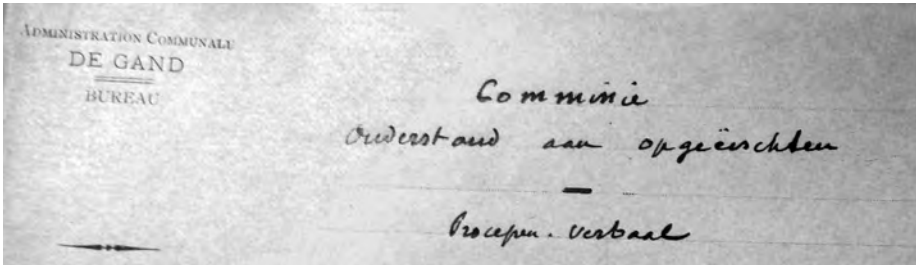
Tijdens de eerste wereldoorlog werden in totaal 11.782 Gentenaars en bewoners van randgemeenten (nu Gent) door de vijand opgeëist om als dwangarbeider voor de Duitsers te werken. Hun lot was hard. We kennen de naakte cijfers van aantallen weggevoerden, zieken en gestorvenen, allemaal onschuldige mannen. Ook werden getuigenissen van overlevenden opgeschreven. De oorlogsverhalen van enkele opgeëiste Gentenaars in 1919 in het Frans gepubliceerd, worden in deze bijdrage in vertaling overgenomen.

Hun lot was hard. De meer gelukkigen onder hen mochten hun arbeid in België zelf doen, soms op slechts enkele kilometers van hun woonplaats, de anderen echter werden naar Duitsland of naar Noord-Frankrijk gevoerd (gedeporteerd) om daar te gaan werken. Het merendeel (9049) werd één keer opgeëist, 2373 twee, 319 drie en 40 vier keer. Eén ongelukkige moest zelfs gedurende vijf periodes voor de Duitsers gaan werken.

In totaal stierven er 333 Gentse dwangarbeiders tijdens hun deportatie. Als doodsoorzaken werden genoteerd: longontsteking (60), hartaandoeningen (47), diarree (32), ongevallen (27), darmontsteking (18), tuberculose (17), algemene verzwakking (14), vliegtuigaanvallen (11) en nierontsteking (9). Vijf weggevoerden werden gefusilleerd en 98 stierven door andere oorzaken. Bovendien moesten 2648 opgeëisten na hun terugkeer medisch behandeld worden, en voor 1129 onder hen was zelfs een opname in het ziekenhuis nodig. De belangrijkste onderliggende factor in het merendeel van deze gezondheidsproblemen en overlijdens was de slechte behandeling en de gevolgen van de ontberingen die deze mensen moesten doorstaan.

In het boek *Les déportations de civils belges en Allemagne et dans le nord de la France* door René Henning (1919) staan een aantal getuigenissen van weggevoerde Gentenaars opgeschreven. Al deze mensen moesten hun dwangarbeid verrichten in Noord-Frankrijk. Opgepast: de exacte schrijfwijze van een

deel van de familienamen die hieronder vermeld staan, is onzeker. Het gebeurt wel vaker dat Vlaamse familienamen door Franstalige auteurs, niet vertrouwd met Vlaamse namen, verkeerd gespeld worden. Vermoedelijk werden bovendien een deel van de voornamen ‘verfranst’.

Afb. 1. De Stad Gent richtte onder Duits bestuur een commissie op die de opgeëisten moest ondersteunen. In hoever dat initiatief enig effect sorteerde, is ons niet bekend (Stadsarchief Gent, reeks O39 nr. 18, ongedateerd, vermoedelijk 1917).

Getuigenissen

Léopold Ackerman, geboren in Sint-Amandsberg op 22 juli 1890, gedomicilieerd in Sint-Amandsberg, Antwerpse Voetweg 38. “In Romagne moest ik bomen hakken in de bossen; we moesten boomstammen laden op wagons. De eerste dag kwamen er twee mannen om waar ik bij was. Ze moesten bomen laden van 1,80 meter doormeter. Dergelijk werk ging boven de krachten van mensen die verzwakt waren door de honger. Daarna moest ik helpen bij het aanleggen van een spoorweg naar het front en bij de aanleg van zigzag loopgraven rond Romagne. Gelijk al mijn vrienden was ik verzwakt door gebrek aan voedsel en mijn werk leed daaronder. Daarom kreeg ik harde schoppen op mijn rug. Ik heb zelf gezien hoe soldaten burgers sloegen met karwatsen. Tijdens de soepbedeling zag ik hoe een burger een slag met de pollepel in zijn gezicht kreeg omdat hij een volledige portie vroeg terwijl hij maar een halve portie gekregen had. In Dun, bij Stenay, moest ik schepen met keien lossen die voor het front bestemd waren. Totaal verzwakt moest ik op een dag het werk staken en ik verklaarde aan de Duitsers dat ik liever zou sterven dan dergelijk slavenwerk te blijven doen. De volgende dag stelde men vast dat ik dysenterie had en ik werd opgenomen in het ziekenhuis van Stenay.”

Frans Boon, geboren in Gent op 19 februari 1873, gedomicilieerd in Gent, Sassepoortstraat 38. “Op een dag moest ik een ketel soep dragen die te zwaar

was. Ik plooidde onder het gewicht en de wachter gaf me een geweldige schop. In het ziekenhuis van Stenay werden de zalen bewaakt door zeer brutale soldaten, die de zieken zonder reden sloegen. Ze vonden er plezier in om de patiënten bij de voeten uit hun bedden te trekken en hen op de grond te gooien.”

Richard Bral, geboren in Sint-Amandsberg op 12 december 1887, gedomicilieerd in Sint-Amandsberg, Verkortingstraat 66. “In februari 1917 moest ik in Romagne-sous-Mont-Faucon, samen met andere burgers auto’s laden. Toen mijn auto geladen was zag ik dat het werk van één van mijn vrienden nog lang niet af was. Ik ging hem helpen. Een soldaat die Willy heette en toezicht hield, dacht dat ik mijn werk niet gedaan had omdat de auto niet geladen was. Hij roste me af met kolfslagen waardoor ik op de grond viel. Drie mannen moesten mij naar de barak helpen. Dieren worden beter behandeld dan wij aan het front. We werden voortdurend geslagen. De mannen vielen neer door de koude of de uitputting; ze werden dan onthaald op kolfslagen en schoppen. Onderofficier Ohle was een specialist in slechte behandelingen. Het eten dat men ons gaf was onvoldoende en oneetbaar. Het was er de oorzaak van dat we voortdurend diarree hadden. Dit wekte de woede op van de onderofficier die elke zieke sloeg tot hij het werk hervatte.”

Camille Catelle, geboren in Gent op 10 december 1879; gedomicilieerd in Ledeberg, Bellevuestraat 156. “Ik werd naar Eton gestuurd, waar ik werkte bij het bouwen van ondergrondse schuilplaatsen. Ik heb vastgesteld dat de Duitsers daar een nieuw front maakten dat versterkt was met loopgraven en prikkeldraad. Terwijl wij in Eton waren hebben de Fransen Baroncourt gebombardeerd en het helemaal vernield.”

Auguste Claerhoudt, geboren in Uitkerke op 31 augustus 1876, gedomicilieerd in Gentbrugge, Veldstraat 14. “Het voedsel dat we kregen was absoluut onvoldoende. ‘s Morgens kregen we een stuk brood dat 500 gram zou moeten wegen, maar dat nooit zo zwaar was. ‘s Middags een halve liter of driekwart liter zeer heldere soep. ‘s Avonds een kop koffie. Deze voeding liet ons niet toe om het zware en koortsachtige werk te doen dat de Duitsers van ons eisten. We werden dus geslagen als slaven. Het regende kolf- en stokslagen en schoppen. We werden onmenselijk behandeld.”

Théodore De Baets, geboren in Gent op 25 september 1889, gedomicilieerd in Gent, Achtermuide 28. “Ik moest met veel kameraden werken bij de bouw van een nieuw front in Eton, Senon en Amel. We werden er bestookt met obussen. Ik heb zelfs gezien hoe een Duitse arts bij een bombardement ge-

dood werd.’

Pierre De Clercq, geboren in Sint-Amandsberg in 1893, gedomicilieerd in Gent, Dendermondesteenweg 264. “Te Stenay werd ik zo geslagen dat ik over het hele lichaam blauwe plekken had. Er waren ook meerdere van mijn tanden gebroken omdat ik kolfslagen kreeg. Ik heb soldaten moeten begraven die reeds meerdere weken dood waren, want ze verspreidden een walgelijke geur. Die doden waren naakt, de meerderheid van hen hadden afgerukte of geamputeerde armen en benen. Ze lagen door mekaar en werden in een massagraf gegooid. De soldaten sloegen ons zonder reden en behandelden ons op een onvoorstelbaar strenge manier. Voor een kleinigheid werd ik gedurende vier dagen opgesloten in een cachot, waarbij ik als voedsel slechts een emmer water kreeg.”

Guillaume Dedain, geboren in Gent op 1 februari 1896, gedomicilieerd in Gent, Stokersstraat 67. “In Dun moest ik helpen bij het bouwen van ondergrondse schuilplaatsen waar de soldaten zich gingen verschuilen toen er vliegtuigen voorbijkwamen. Wanneer er vliegtuigen voorbijkwamen toen we in onze barakken zaten, sloten de Duitsers de deuren en we moesten binnen blijven en waren blootgesteld aan de obussen terwijl zij zich gingen verschuilen.”

Arthur De Goedt, geboren in Gent op 20 juni 1879, gedomicilieerd in Gent, Zwijnaardsesteenweg 340. “Ik werd opgeëist op 1 november 1916 en achtereenvolgens naar Ligny, Dun, Doullon en Mouzon gestuurd waar ik gewerkt heb bij het herstellen van wegen. Overal werd ik op een weerzinwekkende manier behandeld. De soldaten sloegen voortdurend en voor de minste kleinigheid vielen er stok- en vuistslagen en schoppen. Wanneer we ons werk niet meer konden doen en neervielen omdat wij totaal verzwakt waren en ondermijnd door ziekte, werden we onthaald op schoppen. Beesten worden beter behandeld dan wij!”

Léonard De Groote, geboren in Gent op 26 april 1885, gedomicilieerd in Gent, Olmstraat 42. “Ik werd opgeëist in Gent op 2 november 1916. Nochtans was ik niet werkloos; ik leg u een attest voor om dat te bewijzen. Ik heb het getoond aan de Duitse autoriteiten die er zelfs niet naar gekeken hebben. Ik bevestig dat ik nooit een centiem ontvangen heb van het werkloosheidsfonds. Ik werd opeenvolgend naar Carignan, Stenay, Montmédy, Eton, Breville en Longuyon gestuurd. Overal leed ik vreselijk, maar vooral in Eton, waar ik moest werken bij het aanleggen van een nieuw front. Ik moest loopgraven aanleggen en ondergrondse schuilplaatsen bouwen, terwijl de obussen rond-

om mij neervielen. We hadden zelfs geen water om ons te wassen. Het ongedierte liep over ons!”

Pierre Dellaert, geboren in Gent op 23 oktober 1870, gedomicilieerd in Gent, Groot Meerhem 219. “In Montmédy hadden wij geen water om ons te wassen. We moesten hemden dragen die afstotelijk vuil waren. Alle wachters hadden stokken en gebruikten die vaak. Het regende ook kolfslagen.”

Léon De Meyer, geboren in Gent op 9 april 1897, gedomicilieerd in Gent, Sint-Huibrechtstraat 52. “In juli 1917 moesten we het kamp van Lissy verlaten, omdat dit hevig gebombardeerd werd door de Franse kanonnen. Overal waar ik was heb ik veel geleden, én door de honger én door de koude, het ongedierte en de slechte behandeling. De Duitse soldaten sloegen ons met stokken, met de kolf van hun geweren en met de blote vuist.”

Alidor De Smet, geboren in Gent op 28 december 1884, gedomicilieerd in Gent, IJskelderstraat 109. “Ik werkte in Senon en in Amel bij de bouw van ondergrondse schuilplaatsen in gewapend beton voor kanonnen en machinegeweren, en bij het graven van loopgraven. Ik heb ook prikkeldraad moeten spannen. We hadden de indruk dat we een nieuw front aan het voorbereiden waren. De obussen vielen rondom ons, maar niet op onze barakken. Deze waren zichtbaar vanaf het front van de Fransen en de Geallieerden en deze vermeden het om op ons te schieten. Rechtover onze barakken zweefde een kabelballon van de Duitsers.”

Petrus Devaere, geboren in Gent op 31 december 1883, gedomicilieerd in Gent, Sassekaai 42. “In Romagne kreeg ik een makkelijk werkje. Toen ik weigerde om een arbeidscontract te ondertekenen, werd ik naar het station gestuurd waar het werk hard en koortsachtig was. Door gebrek aan voedsel vielen de mannen vaak ziek of waren ze uitgeput. Voor het minste vielen er kolf- en stokslagen. Nooit kwam er een priester in deze hel. Nooit, op een enkele keer na kon ik er de mis bijwonen. In het ziekenhuis van Stenay leek het alsof het toezicht in de zalen toevertrouwd was aan onevenwichtige soldaten die van het front kwamen. Eén van hen vond er plezier in om de zieken uit hun bed te trekken.”

Charles De Witte, geboren in Dendermonde op 18 januari 1876, gedomicilieerd in Gent, Nieuwe Sassepoortstraat 114. “In Dun was ik zo ziek dat ik niet uit mijn bed kon. De wachter was woedend omdat ik niet snel genoeg vooruit kwam en gooide een emmer koud water over mij. Onmiddellijk hierop spuwde ik bloed en moest ik per auto naar het ziekenhuis van Stenay gebracht wor-

den.”

Georges D’Haeyer, geboren in Gent op 3 februari 1890, gedomicilieerd in Gent, Heuvelstraat 39. “In Romagne kreeg ik van een Duitse soldaat een kolfslag in de rug omdat ik ziek was en niet snel genoeg vooruit kwam. Ik legde mij op de grond. ‘s Anderendaags moest ik het bed houden en ik heb sedertdien het ziekenhuis niet meer verlaten. We werden er behandeld op een schandelijk brutale manier.”

Léopold Geirnaert, geboren in Gent op 14 januari 1884, gedomicilieerd in Gent, Papestraat 187. “De Duitsers hebben mij achtereenvolgens doen werken in Brioules, Romagne en Dun. In die twee laatste kampen werden de burgers behandeld als beesten. De soldaten gaven ons voortdurend stok- en kolfslagen. We werden opgegeten door ongedierte. De hele dag moesten we werken, of het nu regende of sneeuwde, dan wel of de zon ons lichaam verbrandde. ‘s Avonds mochten we ons zelfs niet wassen; we sliepen met onze kleren aan op planken of op traliewerken van ijzerdraad. Op zondag moesten we werken zoals op andere dagen.”

Gurderbecke (of Gurderbeeke) Richard, geboren in Gent op 29 april 1882, gedomicilieerd in Gentbrugge, Gontrodestraat 292. “Ik zat in het kamp van Romagne. Op een morgen beklagde ik mij bij de onderofficier omdat ik pijn aan de borst en koorts had. Hij greep mij bij de schouders en wierp mij tegen een muur. Dat was de regel, van zodra ziekte of vermoeidheid een ongelukkige burger belette om te werken, werd hij geslagen. Van 1 december tot 5 mei 1917 heb ik maar één keer een priester gezien in het kamp van Romagne. Eén enkele keer heb ik de mis kunnen bijwonen en de communie ontvangen. In de barakken hadden we een matras die vol zat met houtvezels. We moesten die matras weggooien omdat ze vol ongedierte zat. De mannen gingen uitgehongerd aan het werk met woede in het hart maar elk ogenblik vrezend voor hun leven. Wanneer een broeder in dit ongeluk erin geslaagd was om een stuk brood te bemachtigen, schoten de ogen van zijn kameraden vuur. In deze hel regende het vloeken en verwensingen. Ik heb er een keer een frank betaald voor een rat. Ik heb er een derde van opgegeten, maar ik walgde er zo van dat ik de rest weggegooid heb. In het ziekenhuis van Stenay hadden de wachters er plezier in om de zieken te slaan. De bedden waren met een A of een B getekend, al naargelang de zieken konden opstaan (A) of te bed moesten blijven (B). Wanneer een patiënt van een A-bed in bed gevonden werd, werd hij er bij de voeten uitgetrokken en op de grond gegooid. Daarentegen, wanneer een patiënt van een B-bed aangetroffen werd nadat hij opgestaan was, werd hij

geslagen en brutaal terug in bed gegooid. We leefden in voortdurende angst.”

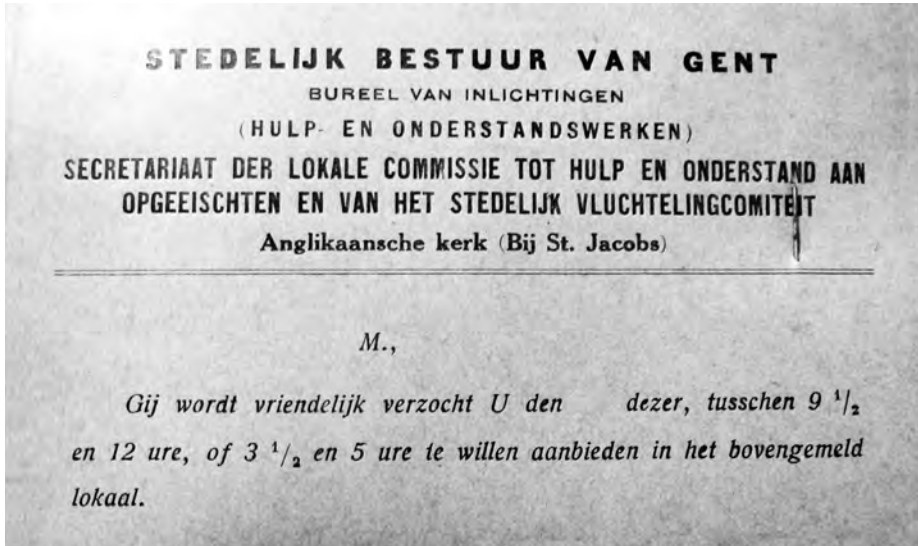
Léonce Leytens, geboren in Drongen op 21 oktober 1878, gedomicileerd in Eke, Oude Herdeweg 4. “In Montmédy waren wij helemaal overdekt met ongedierte. We hadden zelfs geen water om ons te wassen en om ons ondergoed te wassen. We leefden er in een afstotelijke vuiligheid.”

Pierre Maes, geboren in Gent op 6 juni 1876, gedomicilieerd in Sint-Amandsberg, Weldadigheidstraat 7 en Jean Van Meenen, geboren in Gent op 14 december 1878, gedomicilieerd in Gent, Mimosastraat 15. “We werden naar Eton en Amel gestuurd, waar hevig gebombardeerd werd door de Fransen. Alles rondom ons stond in brand, de obussen ontploften aan alle kanten. Meerdere Duitsers en paarden werden gedood. Tijdens onze wegvoering hebben de Duitsers ons uitgehongerd en mishandeld.”

Henri Minne, geboren in Gent op 2 december 1878, gedomicilieerd in Gent, Groenstraat 24. “In Stenay moest ik helpen bij het uitbaggeren van de Maas. Op een zeer koude dag viel ik ‘s morgens rond acht uur in het water. Door en door nat moest ik blijven werken tot half twaalf, mijn kleren waren hard bevroren. In het lazaret van Inor moesten zieken met 38 en 39 graden koorts blijven werken. Ik heb een arme zieke gezien die een graf moest delven. Toen hij daarmee gedaan had viel hij zelf in het graf. Men haalde hem er weer uit maar hij was overleden.”

Gaston Pintelon, geboren in Gent op 3 september 1886, gedomicilieerd in Gent, Geitstraat 41. “De Duitsers deden ons werken in Eton, Amel en Rouvres. We moesten loopgraven maken, prikkeldraad spannen en schuilplaatsen graven voor munitie en machinegeweren. De Franse obussen floten ons rond de oren. De onderofficier die ons bewaakte zegde dat we zeer dicht bij het front waren en dat de grote kanonnen die Verdun bombardeerden in Etain stonden. Ik denk dat we met ons werk een nieuw front aan het voorbereiden waren, want de loopgraven die verdedigd werden door prikkeldraad, strekten zich uit zo ver we konden zien.”

Charles Roelenbosch, geboren in Sint-Amandsberg op 27 februari 1878, gedomicilieerd in Sint-Amandsberg, Meersstraat 114. “Honden worden beter behandeld dan wij door de Duitsers in Frankrijk. De voeding was dermate onvoldoende dat ik in Fontaines één van mijn vrienden heb zien sterven van honger. Ik had het geluk dat ik gekwetst was aan mijn voet, want dat liet mij toe om die hel te verlaten en naar het ziekenhuis te gaan.”

Afb. 2. De materiële hulp werd gecentraliseerd in de vroegere kapel van het Sint-Jans Godshuis bij Sint-Jacobs, die tijdens de Duitse bezetting zeker niet meer functioneerde als Anglicaanse kerk (St. John's), maar wel nog de benaming behouden had (Stadsarchief Gent, reeks O39 nr. 18, ongedateerd, vermoedelijk 1917).

Henri Sauvage, geboren in Laken op 10 augustus 1878, gedomicilieerd in Gent, Peterseliestraat 198. “In Romagne hadden alle soldaten stokken. Ze sloegen ons en schenen daar plezier in te vinden. In Dun heb ik gewerkt tot wanneer dat niet meer ging. Ons leven in het kamp was verschrikkelijk. We leefden in een weezinwekkende vuiligheid. We zaten helemaal onder het ongedierte. Ik draag nog altijd de littekens van luizenbeten. De ratten en de muizen liepen rond in onze barakken.”

Arthur Staelens, geboren in Gent in 1891, gedomicilieerd in Gent, Meulesteedsesteenweg 105. “Ik werd opgeëist op 2 november 1916 en naar Montmédy gestuurd. Vandaar werd ik naar Amel gestuurd waar ik moest loopgraven en ondergrondse schuilplaatsen aanleggen. Amel werd hevig gebombardeerd door de Franse kanonnen en ik heb gezien hoe meerdere Duitsers, waaronder een dokter, gedood werden door de obussen. Hoewel de obussen overal neervielen werden wij gedwongen om door te gaan met ons werk. Een groot aantal Belgen zijn daar omgekomen ten gevolge van dysenterie die een gevolg was van de grote zwakte die op haar beurt veroorzaakt werd door de absoluut onvoldoende voeding en door het werk dat onze krachten te boven ging.”

Florimond Stockman, geboren in Gent op 23 december 1882, gedomicilieerd in Gent, Meulestedesteenweg 450. “Tussen Amel en Eton heb ik ondergrondse schuilplaatsen moeten bouwen die onderling verbonden waren door loopgraven. Ik denk dat de soldaten en de onderofficieren zich tijdens bombardementen verstopten in deze schuilplaatsen, want toen de nivelleringswerken gedaan waren, moesten de Belgen weg en de Duitsers maakten het werk af met gewapend beton.”

Constant Teeuws, geboren in Gent op 9 maart 1873; gedomicilieerd in Gent, Brandstraat 17. “Ik werd opgeëist te Gent rond half augustus 1917. Ik was havenarbeider en tijdelijk werkloos, in die mate dat ik hulp kreeg van het werkloosheidsfonds. De Duitsers boden mij aan om voor hen te werken in Kortrijk tegen een loon van 17 frank per dag. Ik heb dat aanbod geweigerd en ik werd onmiddellijk daarop opgepakt en naar Billy gestuurd. Vooral in het begin heb ik er enorm geleden. Net als mijn kameraden werd ik voortdurend geslagen. De weggevoerden hebben zich herhaaldelijk beklagd over deze onmenselijke manier van doen. Rond half september moeten de bewakers bevelen gekregen hebben, want vanaf dan mochten ze geen knuppels meer dragen, wat ze voordien altijd deden. Dit hield hen echter niet tegen om ons te slaan met de kolf van hun geweren. Rond april 1918 verbleef ik in Amermont. Op een ochtend toen ik met mijn kameraden op weg was naar het werk, wilde ik een aardappel oprapen die aan de kant van de weg lag. De wachter zag dat en gaf me langs achter een harde kolfslag die me verwondde aan de bil en aan de teelballen. Enkele dagen later ontstak deze wonde en ik moest naar het ziekenhuis gebracht worden, wat mij de vrijheid opleverde.”

Charles Thoma, geboren in Gent op 26 juli 1891, gedomicilieerd in Gentbrugge, Kerkstraat 77. “De Duitsers stuurden mij naar Amel, met een ploeg van ongeveer 800 mannen. De eerste dag moesten wij werken bij de bouw van een spoorweg met smalspoor. Daarna wilden de Duitsers ons loopgraven doen graven en onderaardse schuilplaatsen. We weigerden om dat werk te doen en ‘s morgens toen wij ons voor het werk moesten aanbieden, zijn we in de barak gebleven. Er kwam versterking en die soldaten hebben ons doen buitenkomen met de bajonet op het geweer. Als we geweigerd hadden om te gehoorzamen zouden ze ons gedood hebben. Toch hebben we niet willen werken. Onze wachters hebben ons dan vier dagen zonder eten gelaten. De honger heeft dan ons verzet gebroken. We werden als beesten behandeld en voortdurend geslagen. Zelfs de officieren sloegen ons. Op een dag zag ik een man die leed aan waterzucht en die onderweg stopte. De luitenant kwam bij hem en gaf hem zo een schop dat hij op de grond viel, waarna de luitenant hem bleef schoppen

en slaan. Ik kan niet beschrijven wat ik allemaal meegemaakt heb.”

Charles Van Damme, geboren in Lovendegem op 3 maart 1877, gedomicileerd in Gent, Groot Meerhem 23. “Voorbij Cléry-le-Petit werden op een hoogte loopgraven gemaakt met ervoor prikkeldraad. We hebben geweigerd om hieraan mee te werken.”

Henri Van Driessche, geboren in Gent op 24 juni 1893, gedomicileerd in Gent, Haspelstraat 35. “Ik werd voor de eerste keer opgeëist op 12 oktober 1916. Ik werd toen naar Leme gestuurd, waar de Duitsers ons wilden dwingen om in de velden te werken. We hebben allemaal geweigerd en werden daarom tot pulp geslagen. Omdat ze onze tegenstand niet konden overwinnen, stuurden de Duitsers ons naar Sains-Richaumont, waar we moesten werken aan de bouw van een spoorweg naar het front. We stonden onder bevel van geniesoldaten waarvan de brutaliteit de grenzen van de waarschijnlijkheid overtrof. Om niet gedood te worden moesten we werken. Het werk was zwaar en ging onze krachten te boven. Toen de hoofdarts ons op 18 december 1916 onderzocht, keurde hij dan ook 500 mannen af, die mochten terugkeren naar huis. Ik ben in Gent aangekomen op 4 januari 1917. Op 12 april 1917 werd ik voor een tweede keer opgeëist en werd ik naar Romagne en naar Dun gestuurd. We werden er mishandeld en geslagen. Wanneer iemand nog in bed lag bij de naamafroeping, goot een soldaat hem een emmer koud water over het lijf.”

Constant Van Moerbeke, geboren in Gent op 1 oktober 1883, gedomicileerd in Gent, Van Crombrughestraat 109. “Ik werd naar Romagne en naar Doulon gestuurd. Het is mij niet mogelijk om het lijden te beschrijven dat we daar ondergaan hebben. In de strengste koude en in de hevigste regen moesten we onder de blote hemel werken bij het lossen van wagons. En wanneer het water ons van het lijf liep en wanneer de koude ons stram maakte gingen de soldaten die ons bewaakten schuilen of zich warmen.”

César Vernaeve, geboren in Gentbrugge op 29 januari 1892, gedomicileerd in Ledeberg, Driesstraat 6. “Ik heb vreselijk geleden, vooral in Belval. Ik kon me niet meer recht houden en viel voortdurend. Dat was voor de Duitsers voldoende om mij vreselijk te schoppen en om mij te slaan met de kolven van hun geweren.”

Joseph Verpoest, geboren in Gent op 27 februari 1872, gedomicileerd te Gent, Oudescheldestraat 6. Het is niet mogelijk om onze lijdensweg te

beschrijven. We werden geslagen als werkpaarden. In de winter moesten we werken in een bos op ongeveer 10 kilometer van onze barak. We zakten tot over onze enkels in de modder en de sneeuw. Vaak bleven onze klompen in de modder steken en moesten we blootsvoets verder. In Lissy stelde ik verschillende keren vast dat de soldaten ons eten stalen. In Dun gaven de Duitsers ons harde kolfslagen, zelfs in ons aangezicht. Het was voldoende dat de rij waarin wij liepen naar hun zin niet voldoende recht liep. We leefden er in een echte hel.”

François Vlaeminck, geboren in Lokeren op 27 november 1887, gedomicilieerd in Gent, Erasmusstraat 4. “Op 24 oktober 1916 werd ik in Gent opgeëist en naar Marles gestuurd, waar ik tot 3 januari 1917 moest helpen bij de bouw van het station, waar tweeëntwintig sporen aangelegd werden. Toen ik door een dubbele hernia getroffen werd, werd ik teruggestuurd naar Gent. Op 20 april 1917 werd ik een tweede keer opgeëist en naar Romagne en Dun gestuurd, waar ik moest werken bij het lossen van wagons. Ik werd daarna naar Stenay gestuurd, waar ik werkte als machinist in een fabriek van gewapend beton. In Mouson werkte ik als bankwerker-monteur in een betonfabriek.”

Naschrift (red.)

*Deze bijdrage vormt een aanvulling bij eerder gepubliceerde bijdragen over de Gentse opgeëisten tijdens de eerste wereldoorlog door Eddy Levis. Zie: Levis, E. (1988 en 1989). *Zivil-Arbeiter Bataljon Nr. 4 te Gent*. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 17, p. 341-350 en 18, p. 2-25 (met een lang interview van een weggevoerde). *Namen van de gestorvenen vind je her en der in de stad op oorlogsmonumenten opgericht door de verschillende gebuurten, in het bijzonder aan de Blaisantvest, waarvan een gedeelte omgedoopt werd tot Opgeëistenlaan. Het was in de grote textielfabrieken bij het Rabot dat de opgeroepen mannen verzameld werden. Zie hierover bij Devriese, L. (2011). *Op kloefen de oorlog door (1916-1917)*. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 40, p. 160-161. Gemakkelijk te vinden en te lezen via het internet. Intikken: ojs.ugent.be. Daarop het tijdschrift aanklikken, een zoekterm invullen (bv. opgeëisten) en de PDF openen van het gewenste artikel.**

VAN GANDA NAAR GANDA

Luc Devriese, Frank Gelaude

In een in 2017 gepubliceerd overzicht van de vroege ontwikkelingsgeschiedenis van Gent formuleerden de archeologen Vermeiren en medewerkers de hypothese dat er een verbindingsweg moet bestaan hebben tussen de twee Merovingische abdijstichtingen op het grondgebied van het huidige Gent (1). Een weg dus tussen Ganda, beter gekend als de Sint-Baafsabdij, en Blandinium, beter gekend als de Sint-Pietersabdij. Deze weg liep langsheen of doorheen een langgerekte nederzetting op de westelijke Scheldeoever, waar een eerste kerkje en een herenverblijf gebouwd werden. De kerkstichting (vóór 964, of nog vroeger: vóór de Noormanneninval van 880) kennen we als de Sint-Janskerk, de latere Sint-Baafskathedraal. Van de nederzetting zelf weten we dat ze de belangrijkste ontstaanskern was van Ganda, het huidige Gent, naam ontleend aan de abdij. In deze bijdrage gaat de aandacht vooral uit naar het noordelijk deel van deze weg tussen de huidige kathedraal en de Ganda abdij, met andere woorden, de weg die de twee Ganda's verbond.

Twee Ganda's en nog andere groeikernen

De oudste al in prehistorische tijden ontstane en in de vroege middeleeuwen vermoedelijk ook sterkst ontwikkelde bewoningskern lag niet toevallig langs een oude weg op een dekzandrug op de oostelijke oever van de Schelde, de latere Dendermondsesteenweg. De abdijstichting Ganda sloot hierbij aan. In de Noormannentijd (851-880) werd dit klooster echter zwaar gehavend, in 880 vermoedelijk zelfs helemaal verwoest. De monniken namen de vlucht naar Laon en verder. Declercq en Laleman (2010) veronderstellen dat de andere bewoners die plaats toen verlieten en zich vestigden (we citeren) 'blijkbaar 500 meter stroomopwaarts op de linkeroever van de Schelde. Deze nieuwe nederzetting zou voortaan in Latijnse teksten de van Ganda afgeleide naam Gandavum dragen' (2). Later werd dat terug Ganda, in de volkstaal Gent. Het klooster zelf was immers al snel meer bekend geworden als de Sint-Baafsabdij, naar de naam van haar bijzonderste heilige Bavo. De benaming Ganda verhuisde daarmee definitief naar de nederzetting aan de overzijde van de Schelde zonder dat er verwarring mogelijk was met de abdij. De namen

alleen al laten uitschijnen dat die twee heel veel met elkaar te maken hadden. Nadat ook het abdijdorp zich in de tweede helft van de tiende eeuw wist te herstellen, bestond Ganda of Gent dus uit twee polen die naar elkaar toe konden groeien.

De beschikbare gegevens wijzen erop dat die tweede nederzetting zich vooral in de Karolingische tijd, tijdens de jaren 800, zou ontwikkelen. De daarin gelokaliseerde, gedeeltelijk hypothetische D-vormige omgrachte zone rond de huidige kathedraal duikt op in alle publicaties over het vroege Gent sinds de eerste beschrijving in 1990 (3). Het was een tegen externe belagers – niet enkel Vikingen – beter verdedigbaar kleiner gebied. Een dergelijke versterking kon slechts ingericht worden door een al langer bestaande en redelijk ontwikkelde gemeenschap van oeverbewoners aan de Schelde. Dit betekent dat de omwalde zone een al iets latere fase in de stadsontwikkeling van Gent vertegenwoordigt (eind jaren 800?).

Daarnaast waren er nog andere bewoningskernen: rond de Sint-Pietersabdij, ook de landelijke ontwikkelingskern Ekkerghem en een andere rond een grafelijke versterking aan de Leie, het ons welbekende Gravensteen. Bovendien werden nog oudere sporen van agrarisch akkerlandgebruik uit de tijd van de Merovingers gedocumenteerd op en rond de Zandberg (4). Ook deze werden verbonden met wat stilaan het belangrijkste centrum zou worden rond de Sint-Janskerk (Sint-Baafs), uitbreidend naar de zone rond het Belfort en de Schepenhuisen (Stadhuis). Deze komen hier niet aan bod. In het hiernavolgende willen we enkel de verbinding tussen de twee Ganda's, nog herkenbaar in het actuele stratenpatroon, illustreren en bekend maken.

Eerst verbonden door een oeverweg en veren

In en tussen die ontwikkelingskernen kregen op de bewoonde westelijke oever door min of meer intensieve passage stilaan twee types landwegen vorm: voor karren (met vracht) en voetpaden voor personen. Wanneer die straten precies vorm kregen, is moeilijk te achterhalen. We mogen aannemen dat de vroegste vermeldingen in de geschreven bronnen, zoals verzameld en gepresenteerd door Maurits Gysseling in zijn basiswerk *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen* (1954), meestal van lang na hun ontstaan dateren (5). Bij sommige is het oude wegtracé in de latere en huidige benamingen extra moeilijk herkenbaar omdat de naam verdween, 'verhuisde' of slechts voor een gedeelte van de weg behouden bleef.

Afb. 1. De route is zeer duidelijk herkenbaar op deze uitsnit van het panoramische gezicht 1534 (STAM). Een deel ervan zie je van bij de kathedraal (links) naar ongeveer midden rechts lopen in de richting van de abdij (niet weergegeven). De weg dwars de bijna kaarsrechte, vrij brede Sint-Jacobsnieuwstraat. Onderaan de Schelde met de Wijdenaardbrug en de Nieuwbrug.

We onderscheiden in wat hierna volgt een oudere en een jongere route. De oudere was een lokale weg ten behoeve van de bewoners van de Zandberg en de westelijke Scheldeoever er vlak naast. Het was een weg voor personen en wellicht vooral voor vee, dat samengedreven kon worden op een ham, herkenbaar in de benaming Kwaadham (afb. 1). Een ham is een hoger gelegen strook land in een overstromingszone. De ham die ons hier aanbelangt, was voor zowat drie-vierden omringd door water, ideaal voor de handel in kalveren, schapen, varkens, runderen die er konden ‘geschut’ worden.

Waarschijnlijk al vroeg was er zeker de mogelijkheid om met een veer bij het stadscentrum van wal te steken en door te varen naar de abdij, vertrekkend van de Wijdenaard of verder stroomafwaarts. Maurits Gysseling die een dergelijke route veronderstelt, concludeert dat men vanuit Gent-centrum bij de huidige kathedraal oostwaarts trok langs de Kwaadham (6) om dan naar de Schelde te stappen en met behulp van veren de abdij te bereiken. De herinnering aan

die heel oude veren leeft door in de recente namen Veermanplein en Veerkaai aan het Van Eyckzwembad. De veren werden in de veertiende eeuw vervangen door bruggen. Het Panoramisch Gezicht op Gent in 1534 toont nog een houten brug in de zuidwestelijke hoek van het abdijterrein, rechtover de oude Veerstraat, nu onherkenbaar opgenomen in de Gebroeders van Eyckstraat.

We mogen aannemen dat de hypothese van Gysseling de oudste situatie weergeeft, zoals die wellicht al omstreeks het jaar 1000 bestond. Pas in de jaren 1200 kwam er een uitweg tot stand via Kwaadham, Gildestraat en Kalvermarkt naar Tussen 't Pas en de Rode Torenbrug over de Grote Spei. We mogen aannemen dat het weggedeelte Tussen 't Pas zich in die tijd ontwikkelde in functie van dit groots waterbouwwerk, de belangrijkste Gentse stuw: de Grote Spei, alias de Rode Torenspei, ingewerkt in een zware kalkstenen brug. Ook deze is al heel oud: de vroegste vermelding dateert uit 1270 en uit de bewoordingen valt uit te maken dat de stuw al langer bestond.

Het onzekerste element in dit verhaal vormt de moeilijke situatie in de laaggelegen zone waarin het Leiewater zich een weg moest banen tussen de Zandberg waarop de eerste stedelijke gemeenschap groeide, en de westelijke uiteinder van de dekzandrug van de Dendermondsesteenweg, waarop de Sint-Baafsabdij en haar dorp een gunstige stek vond. Vermoedelijk werd de weg in die zone geleidelijk aan opgehoogd. In een eerder in dit tijdschrift gepubliceerd artikel (GT 2018 nr. 2) wordt uitgelegd hoe voetgangers, vee en allicht veel schaarser ander wegverkeer er ook passage moesten laten aan de vermoedelijk in deze zone aldoor belangrijker scheepvaart. Zo ontstond Tussen 't Pas. Misschien duidt de eigenaardige naam Kwaadham precies op deze moeilijke doorgang? Het 'kwaad' in de benaming duidt erop dat het rond die ham niet goed toeven was, vanwege overstromingsdreiging en onstabiele bodems.

Latere verbinding via de Steendam

Op te merken valt dat de route via de Kwaadham veel eerder moet ontstaan zijn dan de grote damwegen Brabantdam en Hoogstraat, onderdelen van de weg over land tussen Brugge en Keulen, dwars door Gent. Daarvoor pleiten de zeer beperkte omvang van het interregionaal verkeer over land in de volle middeleeuwen, en vooral het feit dat de aanleg erg moeilijk moet geweest zijn. Die wegen liepen in het huidige Gent immers grotendeels doorheen relatief uitgestrekte, slecht begaanbare zones in moerasgebieden. Denk aan de namen Hooie (oeverland) ten zuiden van het centrum en het Broek (moeras) in het westen (de zone in en rond het Groot-Begijnhof. Ze konden slechts verwezen-

lijkt worden door een al sterk ontwikkelde stedelijke gemeenschap.

Ook de tweede verbinding tussen stadscentrum en abdij via de Korte en de Lange Steendam dateert uit deze relatief late ontwikkelingsfase. Men kon vanuit de bewoning aan de Schelde bij de huidige kathedraal over de Zandberg heen (geologisch gezien veel uitgestrekter dan het huidige pleintje) de abdij bereiken via de plek waar later de Sint-Jacobskerk verrees op de meest oostelijke punt van de dekzandrug van Gent-centrum. Maar daar voorbij kwam men terecht in een lage, in de winter altijd drassige meersenzone met Leiemeanders: de Minnemeers, het Nieuwpoortje met daarbij aansluitend de Waterwijk.

Voor de interregionale transporten en karren was er al in 1199 een stenen brug beschikbaar over een Leie-arm bij de Sint-Jacobskerk (7), misschien pas later ingebouwd in een stadspoort: de Steenpoort. Na de afbraak van de poort werd dat de Karnemelkbrug. Eenmaal over die Leie moest men enkel nog de reststroom van de Buitenste Oude Leie passeren. Vermoedelijk deze uitweg werd in de daarop volgende eeuw verbeterd met de aanleg van een dam, de Korte en Lange Steendam naar de abdij, zoals goed te zien is op het kaartschilderij 'Gent in 1534'. Hoe de overtocht op die plek bij de Sint-Jacobskerk gebeurde voordat de brug gebouwd werd, is onduidelijk. Wellicht kon men in droge zomermaanden gebruik maken van een waadplaats doorheen de Leiebedding nabij de kerk, een gewad. In de winter kon de overtocht enkel met veerbootjes.

Reeds eerder uitte één onzer (FG) het vermoeden dat de Steendam, die waarschijnlijk in de dertiende eeuw aangelegd werd, de opvolger was van de hierboven geschetste oudere verbinding tussen de Sint-Janskerk en de Sint-Baafsabdij op het tracé van de huidige Kwaadham, Gildestraat en Tussen 't Pas (8). De weg naar de abdij doorheen dit laaggelegen gebied was moeilijk te verwezenlijken. Hij draagt nog steeds een veelzeggende naam: Steendam, vroeger Korte Steendam (9). Via een eigen brug, de Sint-Jorisbrug met versterkte poort, kon men de andere oever bereiken waar de weg vervolgde als Lange Steendam, verbonden met de abdijszone en met de oude weg naar het oosten, de huidige Dendermondsesteenweg.

Verbrokkeld en vergeten

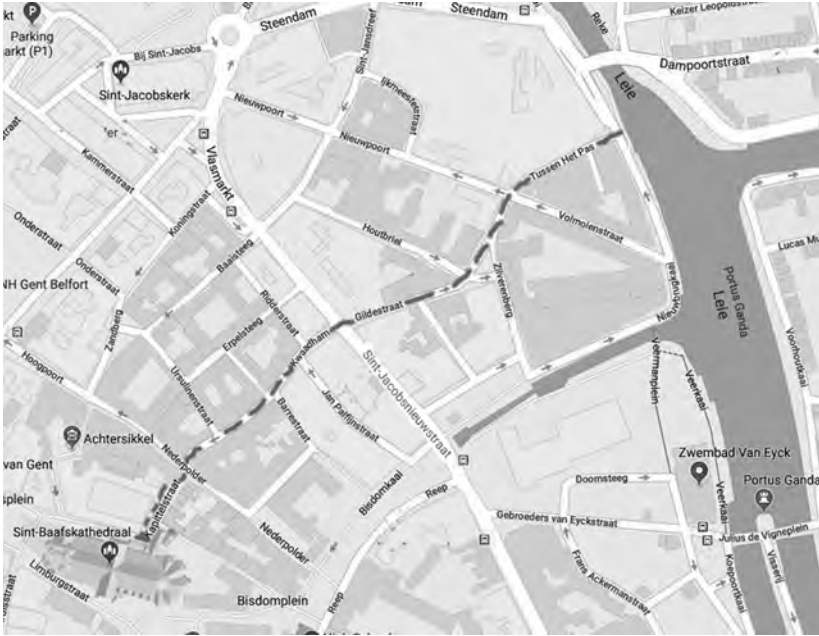
De hierboven beschreven hypothese van het bestaan van een verbindingsweg via de Kwaadham tussen de twee Ganda's lijkt moeilijk te weerleggen. Maar

hoe kon het dan zover komen dat die oude weg als het ware ‘verbrokkelde’ en niet onderkend werd als één geheel? Het hele parcours is niet rechtlijnig, wat je ook niet mag verwachten bij een dergelijke oude weg. Dit bemoeilijkt de herkenning, maar vermoedelijk moet de ‘verbrokking’ vooral verklaard worden door het alsmaar sterker wordende belang van de bewoning rond Sint-Jacobs, met daarin, naast de Steendam, de kaarsrechte verbinding tussen de kerk en de nieuwe brug over de Schelde, de Nieuwbrug (vroegste vermelding 1315, maar allicht ouder). Dat was de ‘Nieustrate’, later Sint-Jacobsnieuwstraat om te onderscheiden van de Sint-Pietersnieuwstraat (oorspronkelijk eveneens Nieuwstraat – Nova platea, al in de 12de eeuw vermeld). Het was allicht vooral deze nieuwe straat die de oudere stadsweg reduceerde tot een serie schijnbaar afzonderlijke straatjes met daarbij nog een pleintje, de Kalvermarkt

Een tweede visueel sterke verstoring kwam er pas veel later, tegen het einde van de 19de eeuw. De Sint-Jansgracht, een oude meanderarm van de Leie, werd toen gedempt en ernaast werd de kaarsrechte straat Nieuwpoort aangelegd, met in het verlengde daarvan de Volmolenstraat.

De oude weg anno 2018 verkend

De oude verbindingsweg is, mits enige inspanning, duidelijk herkenbaar op zowel vroege kaarten en stadsgezichten als op actuele kaarten (afb. 2) en voor wie de weg afstapt en zijn ogen de kost geeft, evengoed of nog beter in het huidige straatbeeld (afb. 3-7). Vanuit het huidige stadscentrum gezien, begon de weg als Kapittelstraat bij de toen nog veel kleinere hoofdkerk binnen de (op die plek) hypothetische eerste stadsomwalling. In het verlengde ervan werd de Kwaadham aangelegd (10). Je kon aan het einde daarvan links afslaan om via een stukje van wat nu de Sint-Jacobsnieuwstraat is, een veer te bereiken, later de Nieuwbrug, en via de vroegere Veerstraat (nu Gebroeders van Eyckstraat) opnieuw de Schelde bereiken, nu bekend als de Nederschelde, ont dubbeld met het Visserijkanaal, beiden overbrugd door de Slachthuisbrug. Daar ongeveer lag eeuwen geleden het houten Sint-Baafsbrugje. Later kon je, uit de Kwaadham komende, in nagenoeg rechte lijn verder stappen over de Gildestraat, via de Kalvermarkt uitlopend in Tussen ‘t Pas, straat uitgevend op de Grote Spei. Daar konden voetgangers, lastdraggers en kruiers, zoals hierboven beschreven, het water oversteken via de Rode Torenbrug, later Pasbrug, waar men op de Lange Steendam en het abdijterrein belandde.

Afb. 2. De in dit artikel beschreven route aangeduid op een actueel stratenplan. De Reep is nog grotendeels gedempt. De brede en rechte Gebroeders van Eyckstraat (onderaan rechts) vervangt de oude Veerstraat.

Afb. 3. De Kapittelstraat in de achtergrond uitlopend op de kathedraal (foto 2017).

Afb. 4. De Kwaadham (foto in 2017 genomen vanuit of dichtbij de Sint-Jacobsnieuwstraat).

Afb. 5. De Gildestraat (foto in 2017 genomen vanuit de Kwaadham. Op de voorgrond: de Sint-Jacobsnieuwstraat).

Besluit

De verbinding van de abdij Ganda met het stadscentrum Ganda was onderdeel van een veel langere weg die, zoals beschreven door Vermeiren en andere archeologen (2017), voorbij de Sint-Janskerk in zuidelijke richting verder liep tot aan de Blandiniumabdij. Bij de abdij Ganda, was er mogelijkheid om in zuidoostelijke richting door te reizen via de voorloper van de Dendermondsesteenweg (11). Voor de stilaan talrijk wordende bewoners van de Zandberg tussen Leie en Schelde was dat de evidente weg naar het oosten. Volgens Gyseling was dat ook de oudste landverbinding van Gent met de Rijnstreek doorheen het oude land van de Nerviers, de Romeinse Civitas Nerviorum (12).

De hier beschreven route blijft een hypothese. Ze wordt ondersteund door twee overwegingen. Ten eerste: er moet sowieso een weg bestaan hebben tussen de twee oudste en belangrijkste nederzettingen van het prille Gent. En ten tweede: de hierboven beschreven route is veruit de meest waarschijnlijke. Archeologisch en bodemstratigrafisch onderzoek kan wellicht de hypothese bevestigen... of onderuithalen (13).

Met dank aan Mark Hanson

Afb. 6. De Kalvermarkt met het begin van Tussen 't Pas (foto 2017).

Afb. 7. Tussen 't Pas uitgevend op het water (foto 2017). In de achtergrond de bomen van de Rode Toreнкаai en de Hagelandstraat waar de abdij Ganda lag.

Noten

- 1 Vermeiren, G. Bru, A.M., Steurbaut, P., (2017), Langs Gentse wegen... Een kijk op de vroegstedelijke ontwikkeling. In: De Grootte, K., Ervynck, A. red. (2017), *Gentse geschiedenissen*, Stad Gent - Stadsarcheologie p. 7-22.
- 2 Declercq, G, Laleman, M.C. (2010), Archeologie van de stedelijke ruimte. In: Boone, M., Deneckere, G. (ed.), *Gent een stad van alle tijden*, Leuven - Gent, p. 43.
- 3 Verhulst, A., Declercq, G. (1990), Proeve van historische interpretatie van de vroegmiddeleeuwse halfcirkelvormige gracht te Gent. In: *Stadsarcheologie. Bodem en Monument*, jg. 14 nr. 4, p. 68-71. Gebaseerd op de archeologische bijdragen van vooral M.C. Laleman en P. Raveschot in hetzelfde tijdschriftnummer. In de recente beschrijvingen prefereert men de term D-vormig boven hoefijzervormig. Dit stemt beter overeen met de gedeeltelijk waargenomen vorm van de gracht, niet enkel in Gent, maar ook in andere vergelijkbare plaatsen.
- 4 De Grootte, K., Berkers, K. (2017), Hoe Merovingisch is Merovingisch Gent? Vroegmiddeleeuwse aardewerkvondsten in de Gentse kuip: een stand van zaken. In: De Grootte, K., Ervynck, A. red. (2017), *Gentse geschiedenissen*, Stad Gent - Stadsarcheologie, p. 23-34
- 5 Gysseling, M. (1954), Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen, Antwerpen, pp. 87. De vroegste vermeldingen in de verdere tekst aangegeven, zijn hieruit afkomstig.
- 6 Gysseling, M. (1985), Hoe ontstonden de oudste wegen van de Oost-Oudburg? In: *De Oost-Oudburg. Heemkundig Nieuws*, jg. 13 nr. 6, p. 5-9. Daarbij aansluitend over de oude weg vanuit de Ganda-abdij naar het zuidoosten via de voorloper van de Dendermondsesteenweg en de oversteek van de Schelde via een veer ter hoogte van Eenbeekeinde (Destelbergen) in: Devriese, L., De Grootte, M. (2011), *Ganda, Gandavum, de Romeinse nederzetting te Destelbergen-Eenbeekeinde en de naam Gentbrugge*. In: *Jaarboek Oost-Oudburg*, nr. 48, p. 240-268.
- 7 *Apud pontem lapideum Sancti Jacobi*, vermeld in een oorkonde over stadstollen.
- 8 Noot 8 in een artikel over pottenbakkers aan de Steendam in: *Archeologisch onderzoek in Gent. 2002-2011*, Gent, 2011, p. 166.
- 9 Aan de overzijde van de Sint-Jorisbrug liep de damstraat door als 'Lange Steendam' of 'Langen Dam' op de oostelijke oever van de Leie – Schelde. Voorbij de abdij boog deze dijkweg om naar de Dendermondsesteenweg (Devriese, L., 2007, *Naar het Gentse stadscentrum via de Sint-Baafsdorp of Dampoort*. In *Jaarboek Oost-Oudburg*, nr. 44, p. 179-200).
- 10 Voordien ook Goudstraat of Zilverstraat genoemd (plan Goethals, 1796). Er waren meerdere Gentse Gulde- of Goudstraten.
- 11 Het overbekende gezicht op Gent in 1534 geeft een goed idee van de robuustheid van deze dijkweg die Steendam genoemd werd, soms ook Lange Steendam om hem te onderscheiden van de Korte Steendam, de huidige Steendam.
- 12 Vermoedelijk verbond een veer ter hoogte van Destelbergen - Eenbeekeinde de Dendermondsesteenweg met Gentbrugge (Devriese, L., De Grootte, M. (2011), *Ganda, Gandavum, de Romeinse nederzetting te Destelbergen - Eenbeekeinde en de naam Gentbrugge*. In: *Jaarboek Oost-Oudburg*, nr. 48, p. 240-268).

- 13 Voor wat de eigenlijke weg betreft, ontbreekt de archeologie voorlopig in dit verhaal. Bij de Kapittelstraat is er een vage opmerking in de vakliteratuur dat die uit de volle middeleeuwen (tiende - dertiende eeuw) stamt (Vermeiren, G., Laleman, M.C., Steurbaut, P., Bru, M.A., Stoops, G. 2015, Kapittelstraat. In: Archeologisch Onderzoek in Gent 2015, p. 33). Aan de Kalvermarkt werd bij noodonderzoek van afgebroken huisjes een onverstoorte moederbodem geregistreerd op ongeveer 3 m. onder het actuele looppniveau (Vondstmeldingen Kalvermarkt. In: Stadsarcheologie. 1978, jg. 2 nr. 2, p. 22-23. Opgravingen aan het Bisdomplein maakten duidelijk dat de Reepoever een brede aangeslibde zone omvat. De Schelde was er breder en meer kronkelend. De Zandberghelling was ook steiler dan nu (Acke, B., Laleman, M.C., Lievois, D., Steurbaut, P., Stoops, G., Trommelmans, R. (2007), Bisdomplein. In: Archeologisch onderzoek in Gent 1999-2007, p. 26.

HET MANNEKE PIS AAN DE GENTSE KRAANLEI Niet op de dorpel pissend van het huis ‘van audts genaempt het Manneken Pis’ (1698)

Luc Devriese

Dat het wereldberoemde Brusselse Manneken Pis een historische Gentse tegenhanger heeft aan de Kraanlei, weet iedere Gentenaar. Geert Van Doorne, destijds hoofd van de stadsdienst Monumentenzorg, ongetwijfeld de kenner bij uitstek van dit ventje en van zijn geaccidenteerde geschiedenis, schreef er in dit tijdschrift (GT 1981 nr. 1) een historisch en kunsthistorisch sterk gedocumenteerd artikel over. Hierin worden legende en realiteit weergegeven en netjes van elkaar gescheiden.

Van Doorne legt ook de nadruk op het feit dat het Gentse manneke, in tegenstelling tot het Brusselse en het Geraardsbergse, geen bronbeeld is ... en dus niet pist. De Gentse bodemgesteldheid maakt immers de aanwezigheid van bronnen met opborrelend of doorsijpelend water, onmogelijk. De vermeldingen van ‘bornen’ of ‘borren’ (burnen of burren), talrijk in de Gentse archiefgeschriften, slaan op waterputten, waar de omwonenden, meestal vanuit zeer geringe diepte, water konden ophalen. Zo ook de plaatsnaam Borreputstraat aan de Kalandeborg (vroegste bewaard gebleven vermelding als Borne stege, 1352). Maurits Gysseling vermeldt in zijn ‘Gent’s vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen’ (1954) nog vier andere veertiende-eeuwse ‘borre stegen’ elders in de stad.

Geert Van Doorne, van zijn kant, kent nog andere Gentse verdwenen Mannekes Pis, o.a. in het stadhuis boven een wasbekken. De schepenen konden er hun handen in onschuld wassen, schrijft hij. Zelf zou Geert een prominente rol spelen in de aanmaak en de plaatsing van een nieuw beeld in 1980 op de plek waar het origineel (jaar van aanmaak niet gekend) bij een storm in 1965 weggewaaid was en in gruselmenten gevallen. Geïnspireerd door Gaston Hebbelinck, die aan de wieg stond van *Ghendtsche Tydinghen*, deed hij dat via een vzw Den Vliegende Hert (afb. 1). De voorgeschiedenis is complex. Het oudere stenen beeldje had er in de preutse negentiende eeuw een enorm vijgenblad bijgekregen (afb. 2). In 1962, toen het beeld door toedoen van de huiseigenaar opgefrist werd, verdween het blad. Ook het nieuwe steviger exemplaar, in brons gegoten door Dirk De Groeve (afb. 3), mocht het stellen

DEN VLIEGHENDEN HERT
v.z.w.
Uitpachtstraat, 16
8890 AARSELE
tel. 051/633771

Aarsele 6 november 1980

Kraanlei

Geachte Mevrouw,
Geachte Heer,

Wij hebben de eer U uit te nodigen op de
onthulling van het Gentse Mannekenpis-beeldje, op zaterdag
22 november e.k. om 15.00 uur, vóór het huis Kraanlei nr.17
in Gent.

Het bronzen beeld is een schenking van de
v.z.w. "Den Vlieghenden Hert" aan het Stadsbestuur van Gent.

De onthulling wordt opgeluisterd door de
Gentse kunstenaar Walter De Buck. Vervolgens zal het origi-
nele terracotta-beeld worden overgedragen aan het Museum voor
Volkskunde, alwaar een tentoonstelling over het Manneken-Pis
zal geopend worden. De Beheerscommissie van het Museum ver-
zorgt dit tweede programmagedeelte.

Afb. 1. Gedeelte van de uitnodiging voor de inhuldiging gestuurd door Geert Van Doorne en Nicole Coëme, namens de vzw die het huidige beeldje bekostigde (kopie in DSMG, Begijnhof Sint-Amandsberg, collectie Vliegende Bladen Gent, reeks Straten, Kraanlei.

zonder camouflage. Het pisserke stond nu definitief open en bloot te bewonderen... maar om voor de hand liggende reden (zie titel) bleef het droog staan. Voor Van Doorne was de kous daarmee nog niet af. Hij kon er maar niet genoeg van krijgen en liet het bewaard gebleven profexemplaar van het nieuwe manneke plaatsen boven op zijn eigen huis, een topgevel in de Wilderoosstraat (afb. 4).

Betekenis en vroegste vermelding

Dus geen bronbeeld. Wat was het Gentse manneke aan de Kraanlei dan wel? Dat ligt voor de hand: het was een uithangteken, oorspronkelijk waarschijnlijk een bord boven de deur van een wijnhandel gevestigd in een huis met een houten voorgevel. Dat stond net tegenover de houten kraan waarmee de per schip vanuit Damme via de Lieve aangevoerde zware wijntonnen gelicht wer-

Afb. 2. Het beeldje met zedig (?) vijgenblad. Ongedateerde foto (voor 1965) in de fotoverzameling DSMG (met dank aan André Maes).

Afb. 3. Het beeldje in zijn (letterlijk) pietluttige glorie hersteld. Herkomst zie afb. 2.

den. Dat was meer dan waarschijnlijk de hoofdfunctie van die kraan. Het Wijnschroedershuis in het bouwblokje ernaast getuigt daarvan. De kraan zelf was minstens een tijdlang bekroond met een Bacchusbeeldje bovenop een wijnton.

De huidige stenen klokgevel met het manneke dateert van 1785. Van Doorne geeft geen vroegere jaartallen aan met vermeldingen van de huisnaam. Hij dateert het figuurtje omwille van gelijkenissen met gelijkaardige afbeeldingen in de zeventiende eeuw. Het zou afstammen van een Grieks voorbeeld dat via Rubens in de Nederlanden bekend werd. Zelf kunnen wij daar weinig aan toevoegen. Enkel een passage uit een akte (afb. 5) gedateerd 1698 (Stadsarchief, reeks 332 - minuten van staten van goed, nr. 278, bundel 5) omtrent een huis dat 'ghestaen ende ghelegghen is binnen dezelve stede van Ghendt te voorhoofde op de Craeneleije van audts ghenaeempt het Manneken Pis, leen wesende ghehauden vanden hove ende casteele vander Auderburgh van Ghendt'. Toch maar best dat het manneke aan de Kraanlei niet piste, want in dat jaar 1698 hield een meneer Roelandts er een handel in bloem, zaden, erwten en bonen. Dat sluit uiteraard niet uit dat er vroeger, toen de naam in zwang

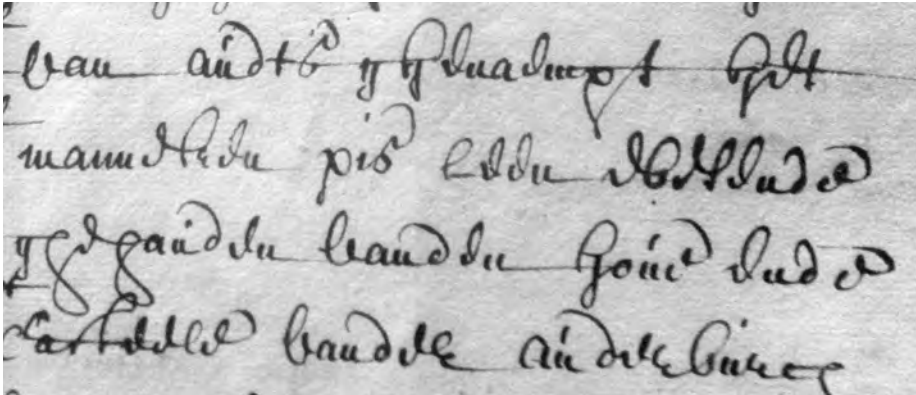

Afb. 4. Het manneken hoog bovenop een trapgevel aan de Wilderoosstraat tussen Ingelandgat en Onerbergen (foto 2018).

kwam, een wijnhandel in gevestigd was. Een nog oudere vermelding (1634) van een zo genoemde handel in dat huis, is onzeker. Journalist Karel Haerens die dit meedeelt in zijn artikelenreeks ‘Gewelbeelden van Gent’ (ook uitgegeven in een boekje, 1984, Het Volk) geeft geen bron aan. Wie zich geroepen voelt om degelijk gefundeerde oudere vermeldingen te vinden van de huisnaam, moet dus gaan snuisteren in de papieren van de Oudburg, bewaard in het Rijksarchief. Er bestaat altijd een kansje dat de vijftiende-eeuwse concurrentjes in Brussel, Geraardsbergen en Merchtem (want ook daar hebben ze d’er een) als oudsten onttroond worden. Succes niet gegarandeerd.

Vrouwelijk gezelschap

Daarmee is de geschiedenis van het Gentse Manneke Pis nog lang niet voltooid. Enkele jaren geleden kreeg het zelfs het gezelschap van de twee pissende meiskes Lena en Luna (afb. 6). Wie dat zijn en hoe die er kwamen, kan je lezen in Het Laatste Nieuws, 13 oktober 2014 (knipsel in het Documentatiecentrum DSMG, Begijnhof, Sint-Amandsberg, afd. Vliegbende Bladen – Gent, reeks Bebouwing –Straten: Kraanlei). Daar vind je ‘alles’ over het Gentse Manneke Pis. Ook in het tijdschrift ‘Oost-Vlaamse Zanten’ (jaargangen 1966, 1968, 1981, 1993, 1994) werd een en ander gepubliceerd over die verschillende mannekes en over de gebruiken er rond. Ze blijven populair. Gent steekt de kroon, want deze stad bezit anno 2018 twee Mannekes én twee Meiskes pis!

Afb. 5. Fragment uit de akte van 1698 (SAG, reeks 332 nr. 178, bundel 5). Je leest: 'van aucts ghehaempt het manneken pis, leen wesende ghehouden vanden hove ende casteele vander auerburch'

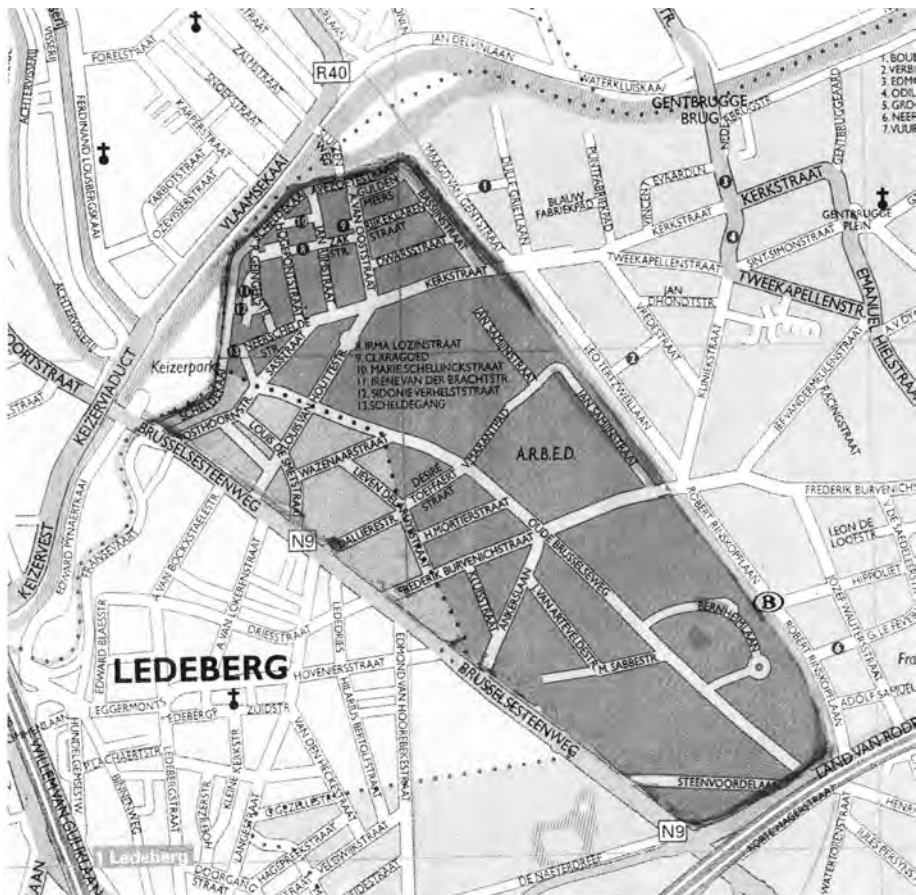

Afb. 6. Actuele (2018) foto van het Gentse Manneke Pis, hier genoemd Nestor, geflankeerd door zijn (?) zusjes Lena en Luna.

ZUU 'T IEN EN 'T ANDER VAN NEN ÈWEN AZENT VAN GENT

Deel 8. Mijn 'serieje': ien steukske van èwt Ledebirg en Genbrugge, van '79 tot ieveranst in 't joar '91

Rudy Duprez

Afb. 1. De 'serie' van Rudy, donker gekleurd op een stadsplan van na de fusie met de huidige straatnamen. Bolletjeslijn: grens Ledebirg met Gent en Gentbrugge. Kaartbewerking door AB.

Oas g'oop de Keizerbrugge stoat, mee euwe reugge noar Gent: wel, mijn serieje (wijk) liep vanaf die brugge, de kant oop noar Genbrugge (afb. 1). 'n Steukse Fransche Voart (nu Scheldekoaje) oa'k uuk noog, moar doar stoen' - der gien uizen oop, da woas den achterkant van de Posthuurnstroate, zust puurte en ottooboxen, toens verder giel de Scheldekoaje tot an de viaduc van den ijzeren weeg (Dampuurte noar Sint-Pieters) en giel den Bruusselsche Stienweeg (afb. 2) tot an de viaduc van den ijzeren weeg, zuust veurbij de viaduc van d' ottostrade (E17). 'k Oa al de stroate die doar teussche lage. De Schelde, den ijzeren weeg, d' ottostrade en de viaduc van den ijzeren weeg oop de stienweeg woare de grenze. Da woz een èndeke terte zu'n. Binst mijnen tirm doar woas da'toar nen boel. 'k È doar achter de fuuze mee Gent (in 1977) drij kiers d' uisnumero's moete verandere. 'k È doar wa moeten ure. "Allee azent, mijn visitekoartses zijn al gedreukt! En neu weere nen andere numero!" En uuk: "Zijde gij van de poliese van Gent? Woar gomme noartoe? Woar weune wulder neu eigentlijk?" – allee, tooch oop da steukse Ledebirg van de wijk die'k toens 'gekregen' oa! 't Lag overal 'koop over kluute'! Die mensche, veural de dieje die al lange in Ledebirg weundegen, wiste nie mier woar dan ulder 'uize eigentlijk stonden: op Ledebirg oof Genbrugge?

Afb. 2. Het beginpunt van de Brusselsesteenweg met trammen, trammannen en de voetgangersbrug naast de Keizerbrug (ongedateerde postkaart, collectie PKRH).

Cafés

d' Ieste wéke tuugde mij nen euwere serie-azent de boane, woare en veur wie da'k moest ooplette, uuk de café's! 'k Uure 'et em nog zegge: "Ier kun d' iene drinke bij Zwart' Annie in de Bassijnstroate, ien gruoet lawijt, moar ien geuwe-'en erte, eure vent é niets te basse! Zé ne kier mijn vel geret! 'k Stonde an euren tuug mé 't ien en 't ander veur te bestelle, oas 't er in iene kier ne buum van ne vent binnekwam. Ie woas zekers twee meters en bove d'onderd kilo. 't Wier doar op iene kier vrié donker. Hij woas al goe geloaje. Diene vent keek ze ne kier noar mij en ij zé :"' 't Es lange geléje da'k ne kier op nen azent zijn muile è gesloan"! Zwart Annie zé sebiet: "Oas h'op d'azente wil sloan, goa toens neur euw paroché en sloat in Laarne op ulder muile, van onze azent blijf mé eu puute af!" Oef!!

Café 't Rolbaantse bij Sylvain den Bak, den boas moest op ne lége bak bier stoan anders kwam't ij nie bove den tuug uit. Sylvain dus, n'en inwijkling van de kante van Nevele. Diene café woas op 't oekske van de Van Uustroate en 't Hendrik Conscienceploatske, ge kost euwe vélo doar op de koer zette! D'oar krége uuk nog euwe maandag! (ien pinte veur niets). De Belle-View, bij 't Sjeef en Madeleine op 't oekske van de Sas- en de Kerkstroate. Guytse, mijne moat en ikke réje mé onze vélo tot an den tuug! Jonge's, wulder stonde doar nuut alliéne, T'Sjeef (uuk ne tseef, van noame van eigest) ne bakker van Sintmansbirg, Roza en eure vent, Rogé, da woas d'oar iederen dag dezelfde klieke. En pietsesbak spéle 'binst da'k 't één en 't andere uurde van en uit de gebuurte. Ge moest op café goan! Oe zoude anders gewéte en, wie da mé wie te doen oa, en wie gevochte oa en tége wie en woar veure, en nog zu veel mier! Oop 't oekske van de Sas- en de Kirkstroate woas ter café 'Den Belle-View', bij Tseef en Madeleine. Café 'Bij Boomma' doar rechtover, oop 't oekske van de Kirkstroate mee 'd Uge Poentstroate. Een vrie ambetant wijf. Stamcafé van Tseef den Beustel. Oop 't oekse van de Louis van Houttestroate mee' te Louis De Smetstroate woas ter uuk ne café, de Flora, woar dad' olz azent nie vrie welkom 'n woart! Ze deeje doar noog an boogschietijngde de zoendag ('liggende wip'). 'k Ben de noame vergeete. En toens noog oop de stienweeg (den Bruusselschen) ne café mee 'n fiestzoale, oop 't 'oekske van de Posthuurnstroate en de stienweeg, 't Burgondische Kruis. En vuuder in de 'Rocher de Cancale', bij Werner. Doar moeste'k alle weeke zijn, oomda 'ten boas niets betoallege, zijn bier uuk nie! Oas 't ij der giene mier 'n oa gijng 't ij noar de wijnkel. Toens oa'k noog iene café, tendent mijn sérieje oop de Steenwig an den afrit van d'ottostrade. Doar moeste'k nie vele zijn. En da speet mij nie – zuu nen end! A ja, 'k noog ien cabardoezeke oop de Frederik

Burvenichstroate – ‘k è doar al over verteld – woar da Sniewwitse zijn whis-kies kwam drijnke. Vuuder goa’k doar niemer van klappe – van de duuje niets dan goeds. Al die café’s bestoan neu ne mier, zuust noog den Belle-Vue!

Afb. 3. De Zakstraat (foto Onroerend Erfgoed Vlaanderen).

Giestige stroatses en schippers

‘k Goa een poar giestege stroatses woar da’k geere kwam lijk de Zakstroate (afb. 3). Ne cité mé vrie veel euw menskes, bijkanst allemoal wéwen. ‘k Rappelére mij ne stuit die ‘t er zu ienste mij gelapt é! ‘k Oa lijk alle joare euren belastingsbrief ingevuld en afgegove an diene mensch van de belastinge die ieder joar noar ‘t euwt vredegerecht kwam in de Ledebirg, om die brieve in te vulle en de mensche ‘t elpe. Moar wére noar da weewke. Omda ze zu content woas da’k da veur eur oa gedoan, goat ze mij ne whisky uit, ‘k éke zu ne kier noar die flasche, kendege da mirk nie. ‘k Riektege ne kier an diene dreupel. ‘t Woas zuust lijk tierpentijn. Ze zé ”k goa ne kier noar achter”, en ikke rond kijke om diene dreupel ieveranst in te kletse. Gien kolestove, zust zu ne Zibro Camien. Giene iene blompot! Ja, wel zu iene mé plastieke blomme. Lappe da doar ingegote. De wijveke kwam wére binne, ze zé tége mij :

“Allé ij es al op! ‘k Zal d’er eu nog iene géve”. Lappe. ‘k Da binne gekapt en uufpijne, jonges, uufpijne da ‘ik oa!

Afb. 4. Binnenschepen wachtend om versast te worden in de kom (bassin) tussen het sas van de Brusselspoort en het Heirmissas (postkaart DUA in DSMG).

Toens oak uuk nog de Scheldekaaije, en de Scheldegang. Over ‘t ganske ier onder wa mier. Moar iest de kaaje. Die woas beweunt deure gepensioneerde schippers, al of nie alliene (afb. 4 en 5). ‘k E doar nog me de zandurms ien oerekot togedoan! ‘t Ien uizeke achter ‘t ander, zeu ien rotte mé kleine uize kotses allemoal mé ien tertsen op, tége d’overstruiming. Z’en da allemoal afgebroke. Ulder uis liep alle joare onder woater, moar da kost ulder nie schille. Ze woare doar én ze bléve doar, en ze woare geweune van natte voete ‘t en. Allé da zéje ze mij toch. Z’oan ulder buute verkocht veur veel geld, zu ne buut toens brocht ulder zes’onderd duuzend frang op. Vriendelijke mensche mé ulder erte op ulder tonge, ge most doar binne komme, of ge moest d’er buite blijve! Z’anveerdege eu of nie! En altijd moeste ne dreupel drinke! T’сноens zatte zulder an ulder veurdeure zu tége de borduure, op ne stoel mé afgezoagede puute, ze klaptegen en ge kost doar véle ‘uure. Zulder wiste véle, uuk al geboarde zulder van niets! ‘k E doar dinge an ulderen muur zien ange om van omverre te valle: in ien uis ing ter ne Breugel. Nen echte! Echte woar! ‘k Geluve ‘De schaatsrijders’ die é nog in ien exposise hange in de muséé.

'k Viele van mijn... oas ek da zage! Nog in ien uis van die gaste: tiekening van Bartsoen! Van beneem tot in diene mens zijn 'vertrek' (wc). Jonges ge kost er nie van druume om zu ien tékeninge in eu uis 't en!

Afb. 5. Zicht op de Scheldekaai in Ledeberg (collectie PKRH).

De Scheldegang (afb. 6), da woas ne deursteek van de Neerscheldestroate noar de Scheldekaaje. 't Stonde doar ien poar vrie kleine uizekes. In ien van de uizekes weundege, allé zat 't er iene die die veurdeure ne deuw oa gegove en em doar g'installeerd oa. Neu zoe ze da ne 'kraker' iete, moar ie diene tijt bestond da nog nie. Den diene paktege alles moar dan uuk alles wa op stroate lag méé. Otobande, euwe meubels, gazette. Ge kost doar nie over of deure, en stinke!! Da uizeke en ij uuk vaneiges. Ge bleef doar an de gront plakke van de vuilegheid. Zijne koffiezak woas ien euwe légerkeise! W'eme ne kier op Ledebirg ne kier ne tijt gat van den iene brand op den andere. En allemoal aangestoke. Diene vent wiert verdacht en 'k moeste tuupe mé de procureur en den onderzoekrechter uiszoekinge doen. Oas die procureuse binne ging in da kot en ze zag oe data doar was wier ze nie goe. 'k Wéte nog goe: 't stont ien panne op zijn vier mé saucisse, centemeters dik, verbrand vet! Om die gaste te kluute woaze 'k ik, binst da zulder iest stonde te klappe, rap bij den bieneiwer (Gérard) geluupe achter ien luukwuste. Mens, oas die procureuze mij van die wuste zag bijte esse goan luupe, da mens moest overgéve. Ja, zij woas precies

nie véle geweune.

'k Oa noast den Bassijnwijk uuk nog ien stuk van Genbrugge, mee 't parkske woar da't kastielke van de Pélichi (afb. 7 en 8) op stoat (verkocht inden tijt veur iene frang, goa moar goan kijke, diene frang angst t'er nog) en de Bernheimlaan. Op da stuk moest 'ek nie véle zijn. 'k Rappelleere mij toch da'k d'oar ne kier moest zijn veur ien boete. Diene mens woas t'uis en 'k zéje woarveure da'k bij em moest zijn. "Alé" z'ijt ij "ien boete". Ja, en 't woas ter iene die de moeite woas. Tienduust frang! Diene mens vroeg mij binne in zijne sla'on, 't stont doar ien piene en t'lag doar ien gruuft tapiet. IJ vroeg mij: "Oevele woast wére?" Tienduust? Allé 'k zal z'eu géve." IJ eftege da tapiet op, en doaronder lag da vul méé briefjes! Geld vaneiges! Echt woar! IJ goof mij nog drinkcens uuk.

Afb. 6. De Scheldegang, verdwenen toegang vanaf de Schelde (in de achtergrond) naar de Kerkstraat. Met armzalig gecementeerde bakstenen geveltjes. Nog maar enkele decennia geleden een alledaags beeld: man met metalen 'butafles' op de schouder. Butaangas voor keukenvuurtjes of verwarmingstoestellen in de tijd dat er nog niet overal gasleidingen beschikbaar waren. (De Morgen, 21-12-1988, knipsel in DSMG, collectie Gentbrugge-Ledeberg).

Afb. 7. Het kasteel de Pélicy in een parkje aan de Oude Brusselseweg in Gentbrugge (verz. Françoise Verhooesele). Hier nog in zijn oude glorie zoals het gebouwd werd in de jaren 1880 door de familie de Meulenaere van wie een de Pélicy dit erfde in het begin van vorige eeuw.

Afb. 8. Kasteel de Pélicy zoals het er anno 2018 uitziet (foto F. Verhooesele). Hier de achterzijde, waar je goed ziet dat de toren onthoofd werd: de 'ajuin' verdween in de jaren 1950.

Een beetse anders oof de reste

‘k Oa doar uuk, wa da’ se neu ‘Volksfiguren’ iete – allee, van die gaste die zuu ‘n beetsen anders woare oof de reste. Lijk: ‘Tseef den Beustel’, die zijn wijf afsleeg, oas ‘t ij zat woas, en ij woas da’ toch mier of iene kier binst de weke. En de die zee da ‘t ij da most doen – da woas eure vent!. ‘Mie Bassin’, zomer en winter in ne velle mantel gekliet, die bij de mannen an uis gijng en altijd nen emailen bassin mee oa. Den diene placeerdege z’ al achter op eure velo, teussche de rekkers. Tarief: oendert fran’. ‘De Wettereere’, die altijd schuune gekliet woas. Beroep: stempeleere. Een gruute muile, ter woare der vele benijt van. Moar: ‘gruute muile, klein leuchtse’. ‘K è èm ien weke wete wirke, da woaz oanz’ oop de Schelde da sas gezet èn. Ij es toens, espres, mee’ suu ‘n groendmachine over zijne voet gereeye. IJ kost toens trekke van de ziekekasse! Den uil stoent da oop café te vertelle! Vosken: nen dief, die teege zijn verlies kost! Die mij oop café trekteerdege binst dat ij luiop zee: ”Den dienen ee mij binnegestoke!” En zijne moat Bastons, nen dief, moar ne kwoaje. ‘k È mee èm mier oov iene kier aan de slag gelege! ‘k È ne kier vrie moete lache mee ien van zijn stoomme stuute. IJ en zijn lief, mee afplakkers (tattoes) op giel eur lijf, weundegen in een uizek’ oop ‘t oekse van de Bassijnstroat’ en d’ Hendrik Conscienceploatse. Oop ne kier woaz ‘k mee mijne velo an ‘t rijen in de Bassijnstroate, oaz e’k zuu oop ‘t eind’ een gruute stoofwolke zagge! Ikke doar noar toe. Bastons wildege zijne living gruuter moaken en ij oa’ ten trap weeggesleege. Da kieken oa nie goed gekeeke, want mee’ tien trap weeg te klooppe kwam giel zijn ieste verdiep noar beneem! Pletse! Alles in zijne salon! Veur Bastons en zijn wijf gien probleem. IJ trook te deure toe en ij veruisd’ge weere noar Sent-Mansbúrg! IJ es toens weeregekiert en ij gijng weunen oop de Louis De Smetstroate, weere bij mij. Jij, zijn lief en Vosken èn oop nen nacht ne kier ne giele leer’ne salon gepikt. En ulderen ottoo bij den euw ijzermarchand Van Heuyghem oop den dook in de presse gestooke. Joenges, da woare dieve! ‘k Moest’ achter uldere zuuveelste stuut van den onderzoeksrechter alles in beslag neme wa da’ se gestolen oan. ‘k È an de rechter gezeid: ”Menier, toens moe’k bejangpapier van de muure trekke, en de kliere van ulder gat!” Z’ oan ‘t ál gepikt. Da es echt woar!

in de Posthoornstroate en doar in de gebuurte waren d’er zo ook wel een poar. ‘k Beginne mé Pijpke. Den diene é van ze léve nuut gewirkt, ij é wel zijn euwste dochter ne kleine gedraait! Oas ‘t ij uit den bak kwam, é z’em wére binne gepakt! Pijpke woas in Ledebirg gekent as slecht geld, ij dé alle café’s af en oas ‘t ij genoeg binne oa, déé ‘t ij zijn pijpe uit zijne mont en speuwd’ij. Gedoan mé speuwe, pijpe in zijn muile en wére op café. Echt ‘k et em zien

doen! Tonietse: ne kleine voiyou, stont in alle café's mé ien lijje. IJ woas den makro (souteneur) van zijn eige moeder Marie-Louise! Echt woar! Pharielde, ien koartlegster: de dieje oa ien goeie begankenisse (vijonder muuke vroeg ze!). Tsiele: nen notoire zatlap, moar mé ien geuwe erte. IJ dé alle doage, oas 't ij cens oa, zijne toer, iest bij Zwart Annie, toens bij Sylvain den bak, en toens noar de Belle Vue bij Tseef en zijn Madeleine. IJ es op nen oavent in de Schelde gesukkeld en versmuurd. 'k Ei em tuupe mé de pompiers uit woater hoalt. Den Koréoan dé uuk alle doage zijne toer vand' café's. Jonkman gebléve, altijd schuune gekleet, ij zé bijkanst nuut iet, zels nie oas't jij ruze moakte! Den Pol (Pool): nen Poolsen pilot van den RAF die ier es blijve plakke achter den oorlog. IJ vloog mé nen bommewirper, ne Lancaster broebelde ij. IJ woas ier al al die joare en ij kost nog gien Gens.

Nog stuute elders in Ledebirg

Op de sérieje van mijne moat Gérard. Lijk da'k al ne kier è gexplikeerd, déje wulder binst de congé van oens moate ulder sérieje. Alé ik op schok veur Gérard. 'k Moeste iets gaan bestelle in d' appartemente op de Meijerijje. Ikke mé den assanceur noar 't zesde of 't zevenste, da rappeleere 'k mij niet mier. Mijn wirk gedoan en wachte op den assanceur veure noar beneem te goan. Die deure goa ope, ik zette ne stap en 'k zie kabels zwiere! Gienen assanceur! 'k Ben te voete noar beneem gegoan en 'k nuut zijn sérieje nog wille doen.

'k Wéte nie mier wa joar da da es geweest, moar w'emme op 't kirk'of van Ledebirg ne kier wa méégemoakt. Geluuve et of nie, moar 't es echte woar'-eit! Op ne kier krége zulder op den bureau klachte binne, d'iene achter d'andere. Da d'er kiekies, duive, konijne en groensel wiert gestole op de Hundelgemsesteenwig allemoal in de ronde van 't kirk'of en 't ospice. Wulder moeste van den boas da in de scheute euwe. Tot op nen zekeren dag gebeld wierd da ze op 't kirkof friete an't bakke woare, en Jantste, den boas van 't kirk'of wist van niet, ij verschoot em ne bult! W'eme doar ne vent gevonde die, echt woar, twie grafkelders oa ope gedoan en em doar g'installeerd oa. In den iene kelder sliep 't ij, in den andere kookte jij. IJ oa eletriek afgetapt van de stienkapper noast kirk'of. Da friete bakke oa em verroaje! Da é nog in de gazette gestoan!

Wijnkels, ateljees en ietske gruter

In de Kirkstroate oa'k de famielde Minnaert, circusartieste. Z' en nog een eige circus 'had. Odilon vertelde me da't ij de clown speeldege mé zijn broere

(saxofoon) tuupe. Z' en nog opgetreeën in den Ancien Belgiek. K' è nog mé diene mens zijn schoene en kostuume ne kier meuge gebruike veur n' en nieuwjoarsrecepte op 't wirk. Die mensche, dzu, 'k zage ze zu gère, 't woas of da 'k ik d'oar tuis woas of kwam. Odilon, ge zijt al lange wig, moar 'k ben eu en ulder nog nie vergéte! Gij, eu vreiwe, eu dochters, eu broere, zulder zitte diepe in mijn erte.

Afb. 9. Met dergelijke bewoners, hier nog in de 'klakkentijd' (1966) ergens in een Gentbrugs parkske, zou onzen serieagent (wijkagent) waarschijnlijk niet zoveel problemen krijgen, tenzij om ze na de fusie aan het verstand te brengen waar ze nu eigenlijk woonden: in Gent of in Gentbrugge (foto in DSMG).

'k Oa uuk noog een poar andre wijnkelkes, nie veele zu'n. In de Bassijnstroate op 't oekse van de Dwarsstroate oa'k nen groenselwinkel (ne diere veugel, ja 't woas ne Westfluit, wa peisde?), uuk ne vélowinkel, die 't er nog altijd es (derde zeeneroasse) op 't oekse van de Kirk- en de Bassijnstroate, vuuder uuk in die stroate ne bakker die nie zelve mier baktege. In de Pontstroate oak iene die cafémeubileer moaktege, da spel es loater afgebrand. Jongens de gazeflasche vloge meeters uuge. In de Kirkstroate: ne melkboer en den bienèwer Gérard, uuk ne spekkewinkel, allee 'n coenfiezerieë, gespecialiseerd in kint-

sessuiker, moar ge moe weete da mier oof tsestig percent van mijne wijk èwe mijnskes woare (afb. 9). Veel kintses wiere doar nie gebore. In de Van Uuststroate oa'k 'Jantse' de kolmarchand: ne kleine vent, moar stirk gelijk nen beer! Zijne camioen stoend oop 'Vyncke z'n oof'. Da woas ne gruuten oof mee 'n smesse en ne gruuten angár woar da de mensche ulder ottoo's en caravans koste stelle. Nie veur niets, Vyncke woas gekend! In de Louis van Houttestroate ien apothekeresse, ien mens van de'n euwen stempel. Ge kreeg nie altijd wa da euwe docteur oa veuregeschéve!

Oop den èwen Bruusselsche Wig oak een dreukkerije die zuu van die stoasse romanekes dreuktege, zuu gelijk 'Dokteur den dienen oa te doen mee te dieje', allee zuu brolboekskes. Uuk een duukistefabrieke. Den boas woas ne Westflute. Ze zijn toens veruist noar Droenge, en da bestoa noog. Oof da d'en boas noog leeft, wéte e'k nie! Uuk noog een gieterije, die uuk moete veruizen es. Oop den Bruusselsche Stienwig ne veterineer, ne gazette- en speelgoedwijnkel, nen bloommewijnkel, ne brillwijnkel, twie garages, allee, woar da z' ottoo's verkoochte, bijkanst an de Land van Rode-loane, ne groenselboer, veurbij d'uziene van den tram (uuk ne Westflute). In de Louis De Smetstroate nen dreukker en ne wijnkel, gespecializeerd in wijn. Diene mijns es vroeg gestoorve. IJ lag duud in zijne winkel. Da woaz een vrie spel! In de Burvenichstroate, oop 't oekske mee' te Kluisstroate ne groenselwijnkel. Vuuder nen bedde- en matrassewijnkel, die ter noog es, ne gazetwijnkel (uuk een Westflutse), een cabardoeze, nen ateljee woar da s' aluminium pleujdegen en een gruuut ijzerspel, 'Métalunion'. Da es doar uuk al lange ne mier, da es neu een spel van diepvriesg'rief. Oop 't oekse van de Lieven Delaruyestroate en d'Alexis Dalliérestroate ne groenselwijnkel. Wa groade? Zuust: ne Westfluit! 'k Oa uuk noog oop den Bruusselsche Stienweeg den MIVG. Den Tram zeeje vulder. De boaze zate toens noog in 't kastielke (da es al lang' afgesmete). Joenges, mee' ten tram è 'k veel wirk g'ad! Al die botsijnge, al da g'rief die' te mijnschen oop den buus oof den tram liete ligge. 'k Moeste van alles ien apoart proces-verbal moake.'k Rieke noog da nat zwemgerief, stinke!

Op 't POL-pleintse (afkorting van Posthoornstroate, Ouden Bruuselschen Wig en Louis De Smetstroate): in mijne tijd ietegede da zu nie. Da woas ien stuk gront mé ges op en ier en doar ne put en wa gemetste stiene. 't Moe doar vroeger ien fabiekske èn geweest. In die straote zust tége-over waos 't er in den tijt ien ijzergieterije, De Bruycker-Dutry, en uuk den ieste post van Ledebirg. Vroeger vertrok doar de dilligence noar Aelst en Eideneerde. Doar moet'er uuk nog en smisse en geweest, ja mé al die peerde in dienen tijt. 'k Rappelére mij da doar de 'mankepuut' weundege. Weinige kende h'em bij

zijne echten noame: Michel. IJ waos ‘ebonist’ en meubelmoaker, ij oa doar zijnen ateljé in da stukske van de Sasstroate tussche de Neerschelde- en de Posthuurnstroate. De mankepuut oa ien kunstbeen, ij was ewd strijder van de witte brigade. ‘k benne véel in zijnen atelié geweest, ij oa nie veel wirk nie mier, ij waos te diere. IJ moaktege ‘zijn’ meubels nog lijk da ze vroeger déje, zonder vijze of noagels.’k Huure et em nog in zijn puur Gens zegge: “Doar zit giene noagel of vijze in, zuust wa spies en koekskes, en dat euwt da allemoal t’uupe!”

Afb. 10. De Fransevaart in Ledeborg met achterhuizen en in de achtergrond de autostrade afrit en de Ucotoren (foto AB).

In de Louis van Houttestroate oa’k uuk ‘n schrijwikerijje: voader en zuune Van Waegevelde. Op den hoek van de Brusselsesteenwig en de Franse Voart (afb. 10): ne ‘boekheuver’, nu ien otorijschole. In de Posthoornstroate, zu ien béétse mé de Brusselsesteenwig, ne winkel van brei- en naaimachines (Bernina) en ien coiffeurse. Op de Brusselsesteenwig vuuder ne notaris, zijn madam sprak ‘Gens-Frans’. Uuk op de Brusselsesteenwig; ien protestantse kirke, iedere zondag stont de steenwig vol mé Ollanders. Veel vuuder op de steenwig, woar da neu die oto’s van Ford worde verkocht, woar da neu de Colruyt stoat, woas ‘t er ien ‘spiegelfabrieke, ‘Oosterlinck & zoonen’, ‘k Ben daar nog

geweest veur opeisingspapiere te brenge veur den Armée Belge. In de Schoolstroate, neu de Wazenaarstroate, oak ne fotograf 'ROL', Roland van de (r) Sype, ien gekend figuur in diene tijt, d'er stont giene foto in de gazette of 't waos van em.

Op Genbrugge oa'k ién hiel gruoit spel, moar zuust buite mijn serieje: den Arbed, vroeger ietege da de Clouterie of in de volksmont de Puntfabrieke. Ze moete doar vroeger noagels en gemoakt. Doar achter es da Trefil-Arbed (draadtrekkerije) geworde. En toens, joare niets nie mier, giel diene boel lag stille, 't liep doar gienen mens nie mier. Z'en da neu opgekuist, uize op gezet en ien containerpark, woar dadu neu euwen brol kunt goan smijte. 'k E da allemoal wéte beginne, da gezien, zu ne boel mé eerde da ze doar en wig geschept, méters diepe. D'oar lage putten vol mé wouter, moar 't was meer vuil' olie, da zaagde oas 'ter nen 'oend in sproeng. Juust buite mijn serieje op 't eilandse tusche de Pijnaertkaaie en de Fransevoart oade ien riemfabrieke (courroies): Lechat. Loater en ze doar nog stukskes caouthouc gemaokt veur tusche d'otodeure te steke. Binst den oorlog, e'k uure zegge, en ze doar veur den Duits munice gemoakt. In Ledebirg woas da gekend als 't munice-kot of den depot.

Einde: een dankwoordje van de redactie.

Dit is nu het einde van het verhaal in schuifkes over de belevenissen van Rudy Duprez in zijn tijd als politieagent van Gent en door hemzelf opgeschreven in eigen taal. In volgende nummers volgen zijn jeugdherinneringen. We zijn Rudy enorm dankbaar voor het leesplezier dat hij ons schonk in zuiver Gents, zijn Gents! En niet alleen dat: we kregen van hem een waardevol tijdsbeeld ook, een getuigenis van veel verdwenen zaken en toestanden uit eerste hand. Dank ook aan Eddy Levis en Guido De Bruycker voor taaladvies en aan André Maes, Françoise Verhoozele en Maurice Vollaert voor hulp bij de afbeeldingen. Deze werden samengezocht en de onderschriften opgesteld door de GT redactie.

NATTE GENTBRUGS-LEDEBERGSE BASSIJNWIJK WORDT DROGE SAS- EN BASSIJNWIJK

GT redactie

Aansluitend bij de beschrijving door Rudy Duprez van de soms rare en minder rare bewoners in de wijk rond de Keizerpoort met hun kleine en grote miseries, met hun werk en hun amusement, brengen we hier een bijzonder aspect in beeld van hun woonsituatie: het water.

Afb. 1. Feest in een nog jonge 'nieuwe' wijk (brochure in DSMG, Begijnhof Sint-Amandsberg, afd. Vliegende Bladen Gentbrugge).

Schippersbassins

Tegenwoordig heet dat daar Sas- en Bassijnwijk (afb. 1), benaming gegeven door de stedenbouwkundigen die de reconversie van de wijk planden in de laatste decennia van de vorige eeuw. De woorden sas en bassijn geven meteen

al een idee van wat er daarbij allesbepalend was: waterbeheersing. Sas (Vlaams voor sluis) spreekt voor zich en bassijn duidt op de wachtkom voor de schepen die aan een sluis wachten om ‘versast’ te worden. Zware sluisdeuren opendraaien kan niet zomaar. Ter plaatse wonende sluiswachters (afb. 2) deden dat op welbepaalde tijdstippen en in afwachting moesten aankomende schepen zien plaats vinden.

Afb. 2. De sluismeesterhuizen (sashuizen) kort voor de afbraak in de jaren 1980 na de omvorming van de actieve Heirnisluis tot wat in feite een inactieve stuw is (foto verz. DSMG).

Dat kon vanaf de jaren 1800 in ‘kommen’, grote kunstmatig aangelegde wateroppervlakten, die in Gent ‘schippersbassins’ genoemd werden. Naast kleinere wachtplaatsen kende Gent drie grote. Een eerste werd en wordt nog steeds gevormd door de overgang van het Verbindingskanaal, beter gekend als de Nieuwevaart bij de Muidebrug en de Tolpoortsluis. Een tweede is te vinden in de Machariusbuurt, waar de meeste binnenschepen konden wachten op het openen van de Kasteelsluis tussen de Hageland- en de Schoolkaai in wat nu Portus Ganda heet. Tot aan het openstellen van de Ringvaart in 1969, vormde die sluis samen met de Tolpoortsluis de toegang tot de haven van en naar het Gentse kanalenet met daarbij aansluitend de Leie en de Schelde.

Andere schippers wachtten daar voor de Sint-Jorissluis aan de Baudelokaai (sinds kort Koning Willem I kaai) naar de Leie toe.

Afb. 3. Schipperskinderen worden aan wal gebracht. Bemerkt de mooie Scheldepromenade links (fotopostkaart verz. SDMG).

Ons interesseert hier een derde ‘bassin’ in de buurt van de Scheldekaai, grondgebied Gentbrugge met daarbij een stukje Ledeberg, onmiddellijk links van de Brusselsesteenweg als je uit Gent komt. Tussen de Brusselsepoortsluis en de Heirmissluis had en heb je nog steeds een grote watermassa tussen de Vlaamse Kaai en de Scheldekaai. Dat was een drukbevaren deel van de Gentse binnenwateren (afb. 3 en 4). De schepen op de Schelde konden er via een in de jaren 1880 aangelegde verbinding tussen de Opperschelde en het Visserijkanaal rechtstreeks van de ene in de andere varen. Eeuwenlang moesten ze eerst nog de hele binnenstad door om dat te doen. De stadsvesten aangelegd in de calvinistentijd (1577-1584), waarvan de driehoekige bastioneilandjes aan de Fransevaart (zie plannetje bij het artikel ‘Mijn serieje’ in dit GT nummer), nog een landschapshistorisch bijzonder waardevol overblijfsel zijn, werden tussen het Strop en de Keizerpoort grotendeels omgevormd tot een goed bevaarbare waterweg met de nog steeds actieve Brusselsepoortsluis als centraal punt in de waterpeilregeling en toegang voor de schepen.

Beveiligd tegen overstromingen en geürbaniseerd

Verder stroomafwaarts zorgde de toen nog werkende Heirnisluis (gebouwd in 1869, maar pas vanaf 1889 volop functionerend) voor de verbinding met De Nederschelde en de beheersing van de getijden stroomafwaarts Gent. Door de uitdieping van de Westerschelde waren die alsmaar sterker geworden in wat de Getijdenschelde genoemd werd. In langdurige regenperioden kon een springtij gecombineerd met een noordwesterstorm voor hoge waterstanden zorgen in die buurt. Vooral de Scheldekaai en omgeving (afb. 5 en 6), maar ook de Visserij kon daaronder lijden.

Afb. 4. De Scheldebassijn boordevol binnenschipperij (fotopostkaart in verz. DSMG).

De aanleg van de Ringvaart in de jaren 1960 bracht een totale ommekeer mee van zowel de waterbeheersing als het scheepsverkeer in het Gentse. Een keer-sluisje in Merelbeke op de Schelde kon bij watersnood dichtgedraaid worden en dat ontlastte de Brusselsepoortsluis in noodsituaties. De conventionele Heirnisluis met draaideuren werd vervangen door een roldeursluis naar Nederlands concept. Omdat er geen doorvaart meer nodig was, bleef die constant dicht. Zelfs bij springtij en noordwesterstorm geraakt het water niet verder.

Daar komt nog bij dat de getijden net iets sneller opkomen dan ze aftrekken. Gevolg: twee keer per dag worden er iets meer vaste partikeltjes aangevoerd dan afgevoerd. Dat bracht mee dat de Schelde tussen Gent en Melle in snel tempo verzandde, nog steeds verzandt en verder dichtslibt.

Afb. 5. De bewoners van de Scheldekaai waren wel heel wat water gewoon, maar huizenhoge schepen vlak voor de deur? (Foto verz. DSMG).

Een groot deel van de aanleg en bebouwing van de Sas- en Basijnwijk is nog vrij recent. Het dateert uit de periode dat het overstromingsgevaar door het graven van de Ringvaart (na 1969) en vooral door de bouw van hoge dijken stroomafwaarts van de Heirnisluis in het kader van het Sigmoplan (na de grote overstromingen van 1976). Pas vanaf die tijd kon de tegen overstromingen beschermde zone aan de Schelde volop geurbaniseerd worden. Dit gebeurde door de aanleg van enkele nieuwe straten, de bouw van een wijkcentrum, sociale woningen en de restauratie en omvorming van een gedeelte van de 'Puntfabriek', met o.a. een kleinschalig bedrijventrum en de 'Zwarte Doos' met het stadsarchief en depots en werkruimten van Stadsarcheologie.

Erg snel verliep dat allemaal wel niet. Na de fusie van Gentbrugge met Gent in 1977 had de Stad Gent het plan opgevat hier een herwaarderingsgebied van

te maken. Hiervoor kon men beroep doen op toelagen van de centrale overheid, maar die roerde niet. In 1988 was men nog nergens en toen geraakte bekend dat de herwaarderingsgebieden nog wel een tijdje op zich zou laten wachten. De daartoe bevoegde Vlaamse Executieve, zoals de Vlaamse deelregering toen heette, had vier Gentse voorstellen van herwaarderingsgebieden, waaronder de Sas- en Bassijnwijk aan de Nederschelde, rechtover de Vlaamse Kaai, geschrapt. De deelregering wilde de gemeentesturen eerder doen zoeken in de richting van samenwerkingsprojecten met privépartners, zo luidde het. Met dank aan André Maes, fotocollectie DSMG en Rudy Duprez

Afb. 6. Een recenter beeld van een uitgestrekte watervlakte strekkend tussen de huisjes op de Scheldekaai in Ledeberg- Gentbrugge (links) tot aan de Vlaamsekaai aan de stadszijde van de Schelde, waar de verhoogde oprit-afrit van de Keizerviaduct de buurt beschermt tegen watersnood (knipsel uit *De Gentenaar* 5 feb. 1980 in DSMG).

Meer lezen, meer weten?

Documentatie in DSMG, Begijnhof 46, Sint-Amandsberg, Fonds Vliegende Bladen – Gent, reeks Waterlopen. In het bijzonder: De Naeyer, R., Van Cauwenberghe, M. (1945). De ringvaart rond Gent. In: *Tijdschrift der Openbare Werken van België*, p. 12; Devriese, L. (2006). Het eeuwenoude tweewaterpeilenregime te Gent. In: *Gandavum*, jg. 11 nr. 2, p. 5-26.

EEN PAARDENMEERS EN TWEE GENTSE PAARDENKERKHOVEN

Luc Devriese

Inleiding

Aanduidingen op oude kaarten en documenten van ‘paardenkerkhoven’ prikkelen de verbeelding. Ook archeologische vondsten van paardenskeletten of fragmenten daarvan kunnen op flink wat belangstelling rekenen (1). Beroemd is het voorbeeld van Doornik, waar in het quartier Saint-Brice rond het graf van de merovinger Childeric (gestorven in 482) niet enkel de zogenaamde ‘schat van Childeric’ gevonden werd, maar ook tal van begraven paardenskeletten (2). Meerdere gemeenten in Nederland en in België hadden ooit één of meer plaatsen aangeduid als ‘Paardenkerkhof’. Hoewel ongetwijfeld slechts een minderheid daarvan tot op heden bleef doorleven als plaatsnaam of huisnaam, zijn het er nog heel wat. Het volstaat *paardenkerkhof* of varianten ervan op Google in te tikken om je daarvan te overtuigen.

De historische sites mogen uiteraard niet verward worden met de begraafplaatsen sinds de vorige eeuw ingericht door paardenvrienden die niet willen dat hun lievelingsdier in het slachthuis of het vilbeluik terecht komt. Ook kunnen ze meestal niet in verband gebracht worden met de paardenskeletten die hier en daar – klaarblijkelijk slechts zelden – op oude slagvelden gevonden worden. In de frontzone van de Eerste Wereldoorlog, en het aansluitende achterland, worden wel vaak skeletten van paarden en muil dieren gevonden (3). Een ander bekend voorbeeld is het paardengraf (69 dieren!) te Borgharen (NL), uit het eind van de 18de eeuw (4).

Waarom waren er paardenkerkhoven en geen koeien- of schapenkerkhoven? Werden dode paarden dan begraven en niet gegeten? Zeker is dat tijdens de vroege middeleeuwen het eten van paardenvlees buiten gebruik raakte. Dit had wellicht veel met de christianisatie te maken. Vaak wordt daarbij het verbod op het eten van paardenvlees geciteerd, uitgevaardigd door paus Gregorius III in 732 (5). Dit verklaart waarom de verwerking van paardenkadavers anders is dan die van rund, en waarom er in middeleeuwse archeologische afvalcontexten vrijwel nooit paardenknoken zitten. Bij dit alles moeten we be-

denken dat er in onze streken eeuwenlang niet zoveel paarden rondraafden. Ze hoorden toe aan de adel. Op hun strijdrossen of parapedaarden gezeten voelden de ridders zich hoog verheven boven het gewone volkje. Ze ontleenden hun status van chevalier trouwens aan hun rijdier, le cheval en ook ridder is afgeleid van ruiter. Maar zo talrijk waren die heren nu ook weer niet. Rijke burgers en geestelijken lieten zich vanaf de tweede helft van de 17de eeuw alsmaar meer vervoeren in door paarden getrokken karossen of ‘bakwagens’ (6). Vooral in de 19de eeuw kwamen regelmatige koerier- en lastwagenverbindingen tot stand tussen steden en belangrijke gemeenten. Dat gebeurde met paarden. In onze Lage Landen werden de meeste vrachten trouwens over water vervoerd. Boeren bleven hun land lange tijd vrijwel uitsluitend bewerken met ossen of koeien. Zo komt het dat paardenknechten, hoogste in rang onder het dienstpersoneel van grote boerderijen, in landelijke Vlaamse streken ‘boever’ genoemd werden, afgeleid van boeuf: os (7). Vooral in meer zuidelijke streken fungeerden muilieren en muilezels als trek- en lastdieren. Of ... het boerenfolk hakte en spitte het land eigenhandig om en ze trokken hun eggen en andere akkerwerktuigen zelf.

Bij het slachtafval op ‘smoor-’ of ‘hechthopen’

We vatten de beschrijving van de geschiedenis van het lot van afgeleefde paarden en paardenkadavers aan met wat er vermoedelijk het meest gebeurde. Ze kwamen terecht op de plekken waar de ‘vilders’ actief waren, de zogenaamde vilderijen. Geslacht werd er meestal in of bij de slagerswoning in dichtbevolkte straten en steegjes. Vanaf de late middeleeuwen kwamen er in steden en stadjes talrijke verboden op het werpen van slachtafvallen in rivieren en grachten. Het afval, ingewanden en pensinhoud, werd naar bepaalde plaatsen, meestal buiten de stadswallen, gevoerd om er te begraven, zou men kunnen veronderstellen, ware het niet dat ook dit slachtafval waardevol geacht werd – zeker voor het verbeteren van de gemakkelijk te bewerken, maar humusarme zanderige gronden.

Dat was vooral het lot van afgeleefde paarden en ook van andere zieke, gestorven en voor de consumptie ongeschikt bevonden dieren. Het vlees van dergelijke arme dooie beesten werd niet gegeten, maar of er daarom zoveel van weggegooid werd, is nog maar de vraag. De dieren werden zeker gevild, want paardenhuiden waren kostbare grondstof voor de leerlooiers. De beenderen werden ontvleesd en verbrand tot beenderas, dat velerlei bestemmingen kende. Paardenbotten dienden ook dikwijls als grondstof voor beenbewerking (8). En wat er overbleef, tja... dat mocht zeker overnacht niet blijven liggen, ten-

Afb. 1. Fragment uit het kadaسترplan van Sint-Pieters-Buiten uit de 'Atlas Piéton & Boutique' van 1809. Links bij de wegenvertakking 'Le Siclin' (Stadsarchief Gent, reeks DD nr. 12).

zij diep begraven. De vele loslopende honden zouden er wel raad mee weten. Om van katten en ratten nog te zwijgen.

Paul Lindemans beschrijft in zijn bijzonder waardevolle *Geschiedenis van de Belgische Landbouw* wat er met ‘hechten’ (term voor afgedankte paarden in Brabantse dialecten) gebeurde. Hij baseert zich op een Duitse reisbeschrijving uit 1826-27 en geeft aan dat rond 1950 het gebruik nog in de herinnering van de landlieden leefde. Een citaat: ‘In de zandstreek boven Brussel bestond het gebruik afgedankte paarden (hechten) op te kopen om er compost van te maken. Dit gaf aldaar zelfs aanleiding tot een zeer bedrijvige handel: vilders die hechten opkochten en slachtten, behielden de huid, de manen, de staart en de (hoef)ijzers, en verkochten het krenge aan de boeren. Deze mengden het met mest en maakten er een hechthoop van’. In Vlaanderen sprak men van smoorhopen of smoringen. Ze bestonden verder uit bagger en allerlei organisch afval.

Peirdemeersch, alias de Minnemeers

Hoe het er verder nog aan toeging met dode dieren en ander organisch afval, vernemen we verder nog uit een Gentse milieuklacht opgetekend in 1698. De tekst beschrijft als het ware in geuren en kleuren een groot mestverzamelpunt in openlucht in het hartje van Gent nota bene, op een paar honderd meter van de Vrijdagmarkt (9). Afval van paarden werd eerst op *diveersche messynghen* gegooid. De inhoud van afzonderlijke mesthopen her in der in het stadscentrum gelegen tot op de Kouter toe, werd verzameld op de Minnemeers aan de Leie. Dat vormde er een leuk geheel met allerhande kuipen en vaten die er gevuld werden met drek tot het goedje met beerschuiten of mestboten naar het platteland zou gevoerd worden en verkocht als natuurlijke mest. Mest was immers den *God van den landbouw*, zoals Jean-Louis Van Aelbroeck schreef in zijn *Werkdadige Landbouwkunst der Vlamingen* (1823). Vermoedelijk gebeurde het verzamelen vooral in de lente en de zomer, het groeiseizoen, wanneer bemesting van de akkers niet mogelijk was. Na de oogst kon het goedje van daaruit gemakkelijk met ‘mestboten’ naar het platteland vervoerd worden (10).

De Minnemeers was tot ongeveer een halve eeuw geleden ook bekend onder de naam Paardenmeers. De textielfabriek Desmet-Guéquier, waarin het MIAT gevestigd is, bleef onder het werkvolk aldoor bekend staan als ‘De peirdemeersch’ (11). Of deze naam te maken heeft met de mest- of smoorhoop aldaar is onzeker. Wel waren in de buurt talrijke leerlooiers actief die onder andere

paardenhuiden verwerkten. Denk aan de Huidevetterskaai vlakbij. Een andere mogelijkheid, dat de meers effectief zou gediend hebben om paarden te laten weiden, is onwaarschijnlijk. Midden in een bebouwd en dicht bewoond centrum raken deze dieren makkelijk in paniek. Paarden die de stad aandeden, vonden meestal een tijdelijk onderkomen in ‘afspanningen’ waarin ze uitgespannen werden en opgesteld. Dat waren herbergen met afsluitbare stallen. Ook konden ze vastgebonden worden aan een boomstam vlakbij de herberg. Dat is de meest aannemelijke woordverklaring van de benaming voor onze eertijds talrijke staminees of estaminets (12). Ook de oudere (en ook hedendaagse) naam Minnemeers heeft niets te maken met natuurlijke graas- of hooiweiden, maar is een vervorming van meerman, later meermin, afgeleid van minne: watergeest (13). De zone behoorde toe aan de stad en werd niet verkaveld zoals de daarbij aansluitende Waterwijk tot aan de Ottogracht. Deze gronden lagen in de winterbedding van de Leie buiten de 13de-eeuwse stads-vest, een aarden wal waarvan de naam Oudevest afgeleid is.

Paardenkerkhoven buiten de Brugse- en de Heuvelpoort

Soms werden de kadavers wel degelijk begraven. Als voorbeelden voor Brugge kunnen de notities van onkosten voor het begraven van een kadaver van een paard of van *vorte caes* aangehaald worden. Bruno Debaenst beschreef ze in zijn scriptie (1999) met de welluidende titel *Historische stront op Vlaamse grond* (14). In Antwerpen moesten krenge van paarden volgens een 15de-eeuws stedelijk gebod 6 voet (ca. 1,8m.) diep begraven worden (15). Of dat op een welbepaalde plaats moest gebeuren, is ons niet bekend.

In tal van gemeenten heeft men nog weet van een paardenkerkhof. Enkele daarvan bleven bewaard als plaatsnaam. Wat betekenen dergelijke namen? Het valt niet mee daarover gegevens te vinden. In Gent geeft Lodewijk Lievevrouw-Coopman aan: ‘Er zijn te Gent drie plaatsen geweest die men aldus noemde: de plaats waar zich nu de werkplaatsen van de maatschappij le Phénix bevinden (destijds een belangrijk metaalbewerkingsbedrijf achter de Phoenixstraat om en rond de Kettingstraat), op de Blaisantvest en aan de Brugsepoort’ (16). Maar wellicht vergiste hij zich en betreft het hier één en dezelfde entiteit. Merkwaardig is wel dat hij in zijn Gents woordenboek als betekenis van ‘pirdenkerkhof’ aangeeft: ‘ongewijde begraafplaats’. Liet de auteur zich beïnvloeden door wat daar in 1566 afspeelde? Hij schrijft ‘... toen werd aan de huidige Kettingstraat een protestantse tempel gebouwd, omringd door een begraafplaats voor gereformeerden, het Peerdekerkhof’. Dat ‘pirdenkerkhof’ daar niets mee te maken had, en geen scheldterm was, kan afgeleid

worden uit een oudere, vijftiende-eeuwse vermelding ervan in een processtuk over een betwisting tussen de naburige grondgebruikers buiten de Brugsepoort en een stadsmessagier (17). De burens merkten op dat de grond van *ouden tyden ghemeene gheweest hadde*, terwijl de messagier (boodschapper) beweerde dat hij de grond in cijns gekregen had van de watergraaf van Vlaanderen, de ambtenaar die instond voor gronden en waters die ‘aan niemand’ toebehoorden. Dit illustreert het statuut van een dergelijk ‘kerkhof’, dat toen overigens niet meer in gebruik was als paardenbegravingsplaats.

Charles-Louis Diericx vond naast vermeldingen van het paardenkerkhof buiten de Brugsepoort (1443), ook een dergelijke plaats, niet toevallig eveneens buiten een stadspoort, in dit geval in de Sint-Pieterswijk buiten de Heuvelpoort (1537): ‘Den grond van erven liggende buyten der hueverpoorte (Heuvelpoort), aan het Peerde kerkhof’ (18). Vermoedelijk is het dit terrein, in een schaars bebouwde zone dicht bij het Ziekliën, dat zeer duidelijk aangegeven staat op een kadastraal plan uit de Franse tijd (afb. 1). Een vroegere naam van deze zone was ‘t Wilde Lant’. Ook de aanduidingen ‘Woestyne’ en ‘Castyne’ waren in gebruik. Weerom een grond waar niemand om gaf. Met dank aan archeozoöloog Anton Eryvnyck

Noten

- 1 Eryvnyck, A., Archeologische speurtocht naar de voorgeschiedenis van het robuuste paard der Lage Landen. In: *De Ark*, 1997 nr. 4, p. 41-54.
- 2 Brulet, R., Ghene-Dubois, M.J., Coulon, G. (1986), Le quartier Saint-Brice de Tournai à l'époque mérovingienne. In: *Revue du Nord*, vol. 86 nr. 269, p. 361-369.
- 3 Eryvnyck, A., Lentacker, A. (2014), They shoot horses, don't they? Skeletten van paarden en muil dieren als erfgoed uit de Grote Oorlog. *M&L, Monumenten, Landschappen en Archeologie* 33 (2), 6-21.
- 4 [https://nl.wikipedia.org/wiki/Beleg_van_Maastricht_\(1794\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Beleg_van_Maastricht_(1794))
- 5 <https://nl.wikipedia.org/wiki/732>
- 6 Devriese, L. (2016), De backwaghen van mijnheer Odevaere, procureur en griffier van Nevele (1698). In: *Van Mensen & Dingen*, jg. 14 nr. 1, p. 61.
- 7 Debrabandere, F. (2008), *Oost-Vlaams en Zeeuws-Vlaams etymologisch woordenboek*, Veen, Amsterdam, p. 68.
- 8 MacGregor A. (1985), *Bone, Antler, Ivory and Horn: the technology of skeletal materials since the Roman Period*, Croom Helm, London, pp. 245.
- 9 Devriese, L. (2012), De oude Vlaamse stad: onwaarschijnlijk proper ... dank zij de landbouw. In: *Van Mensen en Dingen*, jg. 10 nr. 1, p. 82.
- 10 Lievevrouw-Coopman, L. (herdruk 1974), *Gents Woordenboek*, p. 856; citaat uit de

- archieffverzameling Stedewerken - 1685: 'mijssinghen ghetransporteert op den Minnemis'.
- 11 Denise Hebbelinck, vakbondsmedewerkster, Gelukstraat. Mondelinge mededeling aan de auteur ca. 1990.
 - 12 Debrabandere, F. (2008), p. 381. Het woord ontstond vermoedelijk uit het Waalse stamon, dat zelf eigenlijk het Germaanse stam is.
 - 13 Gysseling, M; (1954), *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, De Standaard, Antwerpen, p. 61.
 - 14 Debaenst, B. (1999), *Historische stront op Vlaamse grond*, scriptie, Ugent (raadpleegbaar als Ethesis).
 - 15 Van Schevensteen, A. (1927), Les prescriptions hygiéniques et médicales à Anvers entre 1439 et 1496. In: *Annales de l'Académie Royale d'Archéologie de Belgique*. Serie 7, deel 4, Brussel, p. 45.
 - 16 Lievevrouw-Coopman, L., 1974 (herdruk), p. 1087. Zonder nadere referenties, wat zou kunnen betekenen dat de plaatsnaam nog gekend was aan het einde van de 19de eeuw toen hij zijn woordenboek samenstelde.
 - 17 'grond van erven gheeten 'tpeerdekerkhof buiten der wael-poorten' (SAG, reeks 301 nr. 37 f. 10, akte van 26 juni 1443). Geciteerd in Diericx, Ch.L., 1815, *Mémoires sur la Ville de Gand*, Gent deel 2, p. 510-511). Het terrein was in die tijd verlaten.
 - 18 Register der contracten gepasseert voor de wet van Sint-Pieters, 13 april 1537, f. 121 en idem 22 december 1537, f. 324. Geciteerd in Diericx, Ch.L. (1915), deel 2, p. 380.

Maak reclame voor GT!

Ghendtsche Tydinghen is veel te weinig bekend.
Zelfs mensen die zich bijzonder interesseren aan onze stad weten dikwijls niet dat dit tijdschrift bestaat...
En nochtans: voor wie een woordje wil meepraten over de Gentse geschiedenis is GT een absolute must.

Spreek ze er over aan. Verwijs hen naar de website.
Geef hen een oud nummer te lezen
of bezorg ons hun adres en we
steken meteen een gratis proefnummer in hun bus.

Mond tot mond reclame is de beste publiciteit!

Minder bekende locaties in Gent

DE EIGENAARDIGE GALERIJ ART TRACK Brabantdam en Zuidstationstraat, een buurt vol kunstzaken

Daniël van Ryssel

De Brabantdam was eeuwenlang een belangrijke invalsweg voor wie uit de richting Brabant kwam. Ze verbond de Keizerpoort of Brusselsepoort en de Brusselsepoortstraat met het stadscentrum. Het gedeelte binnen de stadsomwalling leidde van de Vogelmarkt naar de Braampoort (afkorting van Brabantpoort), een van de middeleeuwse stadspoorten aan de Nederschelde, en heette Brabantstraat. De straat werd in 1821-1822 aanzienlijk verbreed en is nu met de omliggende straten, een van de meest exclusieve winkelbuurten van de stad. De Brabantdam is het verlengde ervan vanaf het François Laurentplein, dat ontstond door overwelfing van een gedeelte van de Nederschelde (Reep) in 1884.

De Zuidstationstraat is getrokken en werd bebouwd vanaf 1838 na de aanleg van het kopstation aan het Zuid in 1837. Deze ‘stationsstraat’ was de eerste brede verbinding tussen het station en het stadscentrum. Ze leidde het sterk toegenomen verkeer (wel nog met paard en kar, wagen of koets!) van aan het station eerst naar de Hooie of Groene Hooie, een meers die tot Arteveldeplaats (nu Sint-Annaplein) omgevormd werd, en vandaar via de eveneens nieuwe Keizer Karelstraat naar de oude buurt van Sint-Jacobs met de Vrijdagmarkt als commercieel centrum. Voor de meer directe verbinding via de Vlaanderenstraat was het nog bijna een halve eeuw wachten. Toen er meerdere stations ingericht werden in Gent, veranderde de naam in Zuidstationsstraat.

Het gebouw Brabantdam 156-158 is een dubbelhuis zoals er in de straat nog verschillende staan. De bepleisterde voorgevel heeft een eclectische winkelpui, grote vensters omgeven met lijstwerk en een hoge kroonlijst. Het daar achter gelegen eenvoudige huis in de Zuidstationstraat 8 maakt deel uit van een reeks rijwoningen in neoclassicistische geest uit de jaren 1840. De winkelpui werd grondig gemoderniseerd maar heeft geen historische waarde. Tot in het begin van deze eeuw was het huis de bekende frituur Elga, uitgebaat

Afb. 1. De drastische gedaanteverandering van frituur Elga in de Zuidstationstraat naar kunstgalerie Art Track (hier met de trotse initiatiefnemer Guido Hausenhuyse boven een krantenartikeltje gedateerd 5 sept 2001) was blijkbaar pas in 2004 voltooid (knipsel, DSMG, Vliegende Bladen Gent, reeks Tentoonstellingen - Galeries).

door Julia 'Elga' Grossfeld. De frituur werd gesloten om plaats te maken voor een galerie (afb. 1). Toen de nieuwe eigenaar Guido Hausenhuyse het huis liet verbouwen, stuitte men, tussen twee muren, op een zwaar betonnen linteel (bovendorpel) van een deur. Dat werd uitgebroken, maar toen men bijna klaar was en er alleen maar aan beide zijden een stuk beton en staaldraad overbleven, gaf Guido de opdracht dat te laten zitten. Voor hem was het symbool van de inkom (Stationsstraat) en uitgang (Brabantdam), symbool ook van de galerie als ontmoetingsplaats van jong en oud, en van de kunst, die verwijst naar het verleden en de toekomst. De twee gebouwen zijn nu met elkaar verbonden en vormen samen de galerie Art Track (track betekent spoor), uitgebaat door Guido Hausenhuyse en echtgenote Yvette Lauwaert. Ze neemt in het galeriewezen van het centrum van de stad dus een niet onbelangrijke plaats in.

Overigens zou je de Zuidstationstraat-Brabantdam, vroeger behorend tot de uitgaansbuurt van het Zuid en de Kuiperskaai, sinds enkele decennia zonder

ROGER BROECKHOVE EN BERNADETTE DE KOKER
HEBBEN DE EER
U DE OPENING AAN TE KONDIGEN VAN

GALERIJ
RESONANS

ZUIDSTATIONSTRAAT 20 9000 GENT

JULIEN VERMAERCKE

EXPOSEERT SCHILDERIJEN EN BEELDHOUWWERKEN
VAN 19 APRIL TOT 19 JULI 1986

DE OPENINGSRECEPTIE WORDT U AANGEBODEN
OP ZATERDAG 19 APRIL OM 19.30 UUR

DE GALERIJ IS OPEN IEDERE DAG VAN 14.00 TOT 18.00 UUR
OP ZONDAG VAN 10.30 TOT 13.00 UUR EN VAN 15.00 TOT 18.00 UUR
GESLOTEN OP WOENSDAG
OP AFSpraak TEL. (091) 25 23 81 – 30 95 62

Afb. 2. Flyer van de tentoonstelling waarmee galerij Resonans opende, eveneens in de Zuidstationstraat (DSMG, zie afb. 1).

overdrijving kunststraten kunnen noemen. Immers, behalve Art Track, heb je in dezelfde Zuidstationstraat 25-27 sedert de jaren zeventig ook nog de Galerie S. & H. De Buck (juweelontwerpen en kunstsmeedwerk) en de Galerie Resonans, die sedert 1986 vooral hedendaags grafisch werk tentoonstelt (afb. 2). Om de hoek, Brabantdam 110, was in de periode 1982-1989 XYZ Fotografie gevestigd. Voor de naam vonden de oprichters Carl De Keyser, Dirk Braeckman en Marc Van Roy inspiratie bij de vlakbij gelegen

seks-cinema ABC. Tegenover het pleintje voor de protestantse kerk vond je Galerie XI, internationale hedendaagse kunst. Een paar passen verder, Brabantdam 117, was Galerie Pan Dora, sedert 2006 gevestigd, galerij van de keramiste Dora De Coninck. Van vertier naar kunst is dus maar een kleine stap.

Guido Haudenhuyse van de galerij Art Track is van opleiding ingenieur scheikunde. Behalve galerijuitbater werd hij in 2007 ook deken van de nieuw opgerichte dekenij Gent Zuid, driehoek Vlaanderenstraat-Brabantdam-Zuidstationstraat. Het Glazenstraatje en de andere 'rosse' straten uit de buurt horen er voorlopig nog niet bij. Het was immers de bedoeling 'klein' te beginnen. Wat betekent 'klein'? Laten we hopen dat de 'meisjes' op een dag ook mogen meedoen, want zij brengen zonder kabaal of lawaai de buurt tot leven, ook al zijn ze slechts tijdelijke bewoners. Yvette Lauwaert, geboren te Gontrode, is de bekendste modeontwerpster van Gent. Ze had (en heeft) gouden vingers en haar werk sloeg onmiddellijk internationaal aan. Ze was ook docente mode en had tot voor enkele jaren haar modewinkel GY Store op de hoek van de Kalandenberg en de Koestraat. In 1979 verscheen 'Artistieke textielcreaties van Yvette Lauwaert', catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling in het Design Museum, toen nog Museum voor Sierkunst.

JOS VERDEGEM

(vertaling)

Francine Somers

Ah, voilà l'patron!

Als een fiere reiger op hoge poten was Jos Verdegem één en al begeestering en drang naar hogerop. Hij was er zich van bewust dat hij mooie handen had, waar hij zwierig mee gesticuleerde. Met scheve hoed en schalkse blik imiteerde hij graag, zowel met woorden als met gebaren, de acteur Jules Berry. Marginaal ja... dat was hij met bravoure. Begiftigd met charisma... zeer zeker en hij bediende zich ten volle van deze gave, zich een plaats wensend in de Wereldbibliotheek, in de unieke exemplaren van een luxe editie, met vergulde band. Hij week in alles af van alle andere bewoners van de stad Gent, zelfs in zijn manier om met reuze passen over het voetpad van de Veldstraat te lopen, altijd met opgeheven hoofd en een blik, verdwaald in een dichterlijke droom.

Geen enkele winkel en geen enkele grote modeontwerper van deze burgerlijke stad verkocht de kleren die hij droeg. Waar haalde hij dan toch zijn lange, brede geruite mantels, die schenen gemaakt te zijn van de dekens voor de koerspaarden van de koningin van Engeland? En deze grote en soepele witte vilten hoed, kwam hij van de vlooiemarkt in Parijs of had hij hem geërfd van een sigarenhandelaar op de Caraïben? 's Anderendaags was hij getooid met een bolhoed en gekleed in een gamma van subtiele grijze tinten, samengescharreld tussen rommel die hij wist op te waarderen door een accessoire in een zeldzame of opvallende kleur, een niemendalletje in zwavelgeel of een prul in het paars. Hij leek dan door deze kleurencombinatie – bewust of onbewust – op een stilleven van Georges Bracke. De magie van diegene die alles doet met niets wordt dikwijls benijd door diegene die denkt dat hij alles heeft en slechts lucht bezit.

Zodra hij de deur van het atelier opendeed, riepen we in koor “Ah, voilà le patron”. Dan voelde hij zich in zijn schik, want hij hield van deze parodie op een triomfantelijke entree. Hij werd uitgenodigd door de rijke bourgeoisie van de stad, hij als werkmanszoon, die de verdienste had een autodidact te zijn en die hen amuseerde – zoals de neef van Rameau van Diderot – door zijn schep-

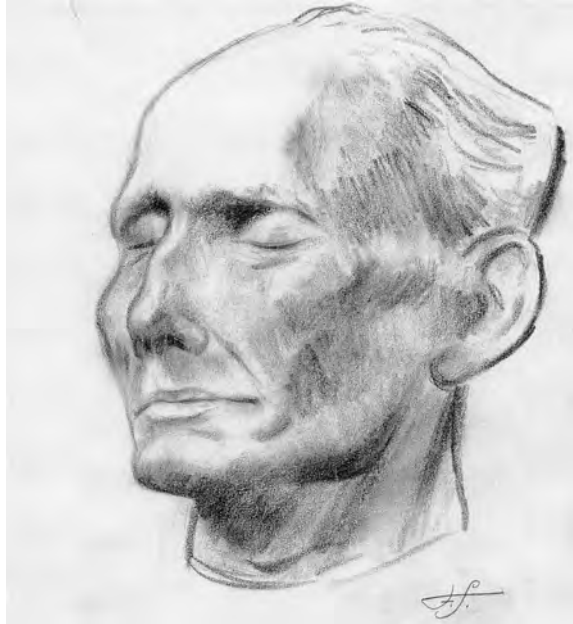
pingsdrang, zijn schitterende welbespraaktheid en zijn originaliteit. Maar voor hem vond het spektakel plaats in de zaal. Hij genoot van de aandacht van zijn publiek. Hij trok er plezier en lessen uit, zoals in de tijd waarin hij als jong kunstenaar om den brode ervaringen opdeed als clown te midden van acrobaten en circusartiesten en waarbij hij een grote gevoeligheid kon verbergen achter een masker en eigenzinnige bokkensprongen.

Ook zijn leerlingen waren een goed publiek waarop hij grote impact had. Wij ervaren hem niet alleen als professor maar ook als vriend. Wij hadden enorm veel geluk een dergelijke ‘meester’ te hebben die dag na dag, beetje bij beetje zijn vuur van begeestering op ons overdroeg. Hij hoorde niet tot diegenen die hun kennis in hun leerlingen overpompen als in flessen. Hij wist bij zijn leerlingen de vlammen van het enthousiasme op te wekken met vonkjes. Dat deel van zijn persoonlijkheid was puur en vrijgevig. Zijn liefde voor de Kunst om de Kunst – zonder ooit in bekoring te komen voor winstbejag – was voor ons een mooi voorbeeld van een ware aard van een kunstenaar. Hij walgde van deze die schilderden om te verbazen of om te overbluffen, en deze die zich lieten overbluffen door cameIot en belachelijke speculatieve intenties.

“Wees altijd als een lelie op een mesthoop”, zei hij tot zijn leerlingen, wat aansluit bij de Egyptische filosofie van de mooie en zuivere lotus die ontluikt midden in de modder. “Hoedt u voor faciliteiten, voor systemen, voor modes en voor succes. Vermijdt lichtgelovigheid in valse waarden en de manie voor valse grootheden”

Hoewel ik in die periode (samen met Kamiel D’Havé) de jongste van zijn leerlingen was, nam hij me vaak in vertrouwen en drukte zijn diep geloof uit in zijn werk en zijn hoop op een uiteindelijk zegevieren van de verdienste, die hoewel ze traag openbloeit, op een dag toch haar verdiende loon krijgt en haar plaats inneemt in de rij van bestaande vaste waarden. Onder zijn leerlingen prees hij de kwaliteiten van Henri De Cocker, die op het afgelegen platteland woonde en elke dag, heel vroeg in de morgen, opstond om met de fiets door weer en wind naar de Academie te komen. Zonder bluf, zonder drukdoenerij was deze kleine boerenzoon met zijn mooie donkerbruine ogen gepassioneerd door de schilderkunst. Hij was veelbelovend en getalenteerd. Guy Camerer had een gans andere persoonlijkheid, begaafd voor het tekenen, grenzend aan het karikaturale. Hij maakte onder andere een prachtig portret van de meester, die in ons midden aan het tekenen was.

Op een dag kwam Verdegem het atelier binnen, geladen met grote witte doeken en rollen papier. De beste manier om ons iets te leren, zei hij, was te schilderen in ons midden.

Hij apprecieerde en respecteerde de grote werkers die steeds op zoek waren om hun artistieke bagage te verrijken. Ik kwam hem soms tegen in de bibliotheek van de academie. Hij apprecieerde mijn jong enthousiasme, dat mij vleugels gaf en mij deed rennen van het lyceum aan de andere kant van de stad naar de academie, waar ik buiten adem aankwam. Elk beetje vrije tijd trachtte ik te benutten om boeken te raadplegen in de bibliotheek, die vooral werd bezocht door enkele grijze, kale of witte heerschappen. Deze plek, min of meer verlaten, in de winter zelfs een beetje desolaat, bevatte nochtans het opwindende licht van de universaliteit van de kunst.

Onze ‘Meester in Artibus’ wist het aanleren van het vak op een intelligente manier te verrijken en aangenaam boeiend te maken. Hij gaf er een dimensie aan, die al de essentiële waarden blootlegt die van het allergrootste belang zijn voor diegene die binnentreedt in de wereld van de kunst, zoals dat het geval is bij het binnentreden in de wereld van de religie. Wij verheugden ons op die bevoorrechte momenten gedurende de kwartiertjes pauze in het atelier, waar de meester en de leerlingen, gezeten rond de grote gietijzeren kachel, discussieerden over artistieke en filosofische onderwerpen. Op een dag, terug uit Spanje waar hij het Prado had bezocht, zei hij ons: “ik dacht dat ik kon schilderen, maar ik heb het groot werk Las Meninas (de hofdames) van Velasquez gezien: dat is pas schilderen!”

Ik was dertien jaar oud toen ik aan de Academie van Schone Kunsten van Gent begon, waar ik zijn cursus stillevens, levend model, etsen en schetsen op zondagmorgen volgde. Aan achttien jaar heb ik dezelfde onderscheidingen ontvangen die ook aan mijn meester waren toegekend, nl. de gouden medaille van de Academie en de Jeanne Pipijnprijs. Daarna heb ik het geluk gehad om de lessen te mogen hernemen als vrije leerling, waardoor het dagdagelijkse leven gedurende enkele jaren bijzonder verrijkend werd aangevuld met interessante uitwisselingen tussen zielsverwanten in de kunst.

Wij keuvelden vaak over de cursus kunstgeschiedenis met zeer veel enthousiasme gegeven door professor Georges Chabot. Onze meester, oneindig leergerig, volgde zeer discreet deze cursus achteraan in de klas. De vrij recente uitvinding van zwart-wit dia's liet toe om kunstwerken op een scherm vergroot te projecteren. De tekeningen van Rembrandt op die manier uitvergroot fascineerden ons!

Ik ben er vast van overtuigd dat ik tot diegenen behoor, die het allerbeste gekregen hebben van wat Verdegem aan anderen kon meegeven. Deze gift van het allerbeste van zichzelf heeft hij ook gedeeld met enkele vrienden kunstenaars. Als echt volkskind was hij bezeten door een grote dorst naar kennis. Hij waardeerde de kennis en het talent bij al degenen die deze gaven goed wisten aan te wenden. Hij moedigde ons aan om de werken te lezen waar hij van hield en hij bracht ons ook vaak kunstboeken mee. In 1939 was het - dankzij het uitvoerig geïllustreerde werk van J.B. de la Faille dat het talent van Vincent van Gogh werd ontdekt. In diezelfde tijd was Henri Toulouse-Lautrec slechts gekend door enkele ingewijden. Men ontdekte tegelijkertijd de blauwe en roze periode van Picasso, met daarin ook de periode van de Saltimbanques. Guernica had zojuist de 20ste eeuw vertroebeld en terzelfdertijd getekend. Mits het juiste inzicht ontdekt men doorheen dit kunstwerk de geschiedenis van de mensheid, die verwordt tot het geheugen van de tijd.

In de graveercursus wekte onze meester onze bewondering voor 'De rampen van de oorlog' van Goya. Zijn voorkeur ging weliswaar naar de schitterende gravures van Rembrandt en de kleine landschappen van Fabricius. Hij sprak ons dikwijls over het belang van de tekening bij de grootste schilders door de eeuwen heen. "Het is daarin", zei hij "dat ze allen op elkaar gelijken en eenzelfde grote familie vormen. Met een tekening kan niet worden geknoeid"

De aantrekking tot het beeld in zwart/wit verklaart ook zijn liefde voor wat de film aanbracht aan belangrijke creaties. Gevoelig voor de poëzie van Prévert, hield hij van de film, die de sfeer schetst van het oude Parijs van de Boulevard

du Crime : 'Les Enfants du Paradis' met Arletty, Pierre Brasseur en Jean Louis Barrault. In de film 'L'Entrée des Artistes' identificeerde hij zich soms met de acteur Louis Jouvet, die de rol speelt van een professor toneel aan het conservatorium van Parijs. Jouvet zei aan zijn leerlingen: "Tracht een beetje leven te steken in uw kunst en een beetje kunst in uw leven!"

Volgens Georges Chabot had Verdegem Parijs nooit mogen verlaten, waar hij

leefde ten tijde van de 'Bateau Lavoir' (atelier voor kunstenaars) en waar hij zich had geïntegreerd in de wereld van overgetalenteerde, maar nog niet geprezen of gekende kunstenaars. De Bateau Lavoir was een soort 'Bateau Ivre', titel van een boek van Rimbaud. Merkwaardig, maar Parijs en Gent tonen vaak een toevallige verbondenheid.

Tijdens mijn verblijf aan de Cité Internationale des Arts in Parijs aan de Quai de l'Hôtel de Ville, ben ik mij gaan verdiepen in de geschiedenis van mijn nieuwe woonwijk. Ik had op de kaaien het boek 'Notre Dame de Paris' gekocht van Victor Hugo. Ik nam me voor dit boek te lezen onder de zuidelijke rosas van de Notre Dame aan de square de l'Archevêché, als de kleine kerseelaar en de viooltjes in bloei staan. Tot mijn grote verbazing begint het verhaal met de komst van een Gentse delegatie in het hartje van Parijs, en het is Jacques Coppenole, kousenmaker van beroep, die tal van fratsen op gang brengt en die de verkiezing van de 'paus der zotten' bedenkt, wat uitmondt in de avonturen van Quasimodo.

Door zijn verblijf in Parijs had Jos Verdegem zich de taal van de Parijzenaar eigen gemaakt: arrogant, impertinent, spottend en ondeugend als de kwajongens van Parijs. Men zou zich hem kunnen voorstellen als kind, klimmend op de barricades met Gavroche en Maurice Chevalier. De moeder van Maurice Chevalier, Louke, was trouwens ook een Gentse. 'Loeke' of 'Loetje' betekent 'kleine schat' of 'klein zoetje'.

De moedertaal van onze meester was het sappige dialect van zijn geboortestad. Hij mengde dit met zijn Parijs taaltje in een zeer persoonlijke tweetaligheid uitblinkend in een onvergelijkbaar cynisme. Alleen de zangeres Vina Bovy benaderde deze taal, getint met humor en doorspekt met volkse logica, boordevol gezond verstand. Beiden waren geboren in een gezin van werkmensen, in één van de slechtst bedeelde middens van de stad. Terwijl de ouders hard werkten in de fabriek voor een armtierig salaris, speelden de kinderen op straat. Enkel door hun eigen verdienste en hun groot talent hebben Vina Bovy en Jos Verdegem de top bereikt op artistiek gebied.

Beaumarchais heeft deze 'staat van genade' beschreven in zijn 'Bruiloft van Figaro' en in zijn 'Barbier van Sevilla': het lot bepaalt bij de geboorte wie als koning en wie als herder geboren wordt. Dit onderscheid dat door louter toeval bepaald wordt, kan alleen gewijzigd worden door de geest. En... hoeveel meesters zouden het waard zijn als knecht te leven?

Het is geen toeval dat Mozart de muziek schiep voor deze Bruiloft van Figaro. Eveneens bezeten door diezelfde opstandige geest tegen onrechtvaardigheid,

vaak zelf geremd door zijn onderworpenheid aan het dictaat van de Prins-Bisschop en geduwd in een rol van volgeling, veel te eng om in alle vrijheid als genie zijn vleugels te ontplooien. Omringd door middelmatig begaafden en afgunstigen, die weigerden de waarde van hun werk te herkennen, hebben Mozart, Molière, Voltaire en tal van anderen hetzelfde lot gedeeld.

Als ik op die tijd terugblik, heb ik nog altijd het gevoel dat het in het atelier was, omringd door zijn leerlingen, dat Jos Verdegem heeft genoten van zijn aanzien en van onze bewondering, waar hij zo'n dorst naar had en die hij zelden ergens anders heeft gevonden.

Bezoek aan de Patron

Hij was heel erg bleek geworden, bijna transparant. De sporen van oude littekens in zijn 'gebroken gezicht', een souvenir aan de oorlog 1914-18, trokken zijn glimlach schuin, alsof het lot zijn gezicht had getekend door een onuitwisbare fysieke en morele wonde. Fel rood kleurend schepte hij er een subtiel en raar genoeg in om zijn sarcasme in ons midden te strooien. Wie was hij wel, diegene die blindweg het projectiel gooide dat ontplofte aan de andere kant van de loopgracht? Voor hem was dit het lot of Nemo, wat niemand betekent! De metalen scherven hebben de kunstenaar in zijn gezicht geraakt en hadden de harmonie ervan kunnen vernietigen. Maar integendeel, het lot tekende op blijvende wijze zijn fijne sarcastische glimlach, zelfs nog zo duidelijk zichtbaar in de plaasteren afdruk van zijn indrukwekkend dodenmasker, waarin hij ons nog mooier leek dan in leven. Kleine blauwe adertjes als wortelhaartjes tekenden zich af op de blanke huid van zijn slapen, blank als de kleur van een vergeten kaars in een oude schuif. De haren van onze 'grote steltloper', naar achteren getrokken, leken op de natte pluimen van een reiger op een regendag, maar hij bewaarde zijn trots.

Een grote hoest bewees dat hij ziek was, maar hij was nooit afwezig op de Academie. Wij hadden weet van zijn leefomstandigheden en de vele tegenslagen, die sedert jaren zijn leven, zijn werk en zijn grote liefde voor de kunst bemoeilijkten. Wij hadden opgemerkt dat hij zich sedert enkele dagen voorzien had van een kleine geheimzinnige valies, die onze jeugdige en collectieve nieuwsgierigheid opwekte. Wij vernamen dat deze kleine tas diende voor het transport van bescheiden hoeveelheden kolen van de Academie-kachel naar de kachel van zijn souterrain op de Visserij, ondergelopen door de vele winterse neerslag. Door omstandigheden was hij daar verzeild geraakt met zijn schilderijen, zijn pers en wat persoonlijke spullen. Hij had planken over

de vloer gelegd om te vermijden dat hij in het water zou lopen.

Op een dag toen hij afwezig was op de Academie, werden wij ongerust. Normaal zongen we terwijl we schilderden, zoals de façadeschilders in Italië, of we imiteerden het orkest van Louis Armstrong, waarbij ieder van ons met de mond de klank van een instrument nabootste. Na een ochtend van abnormale stilte in het atelier – zonder de patron – besloten wij hem te gaan bezoeken. Het is daar dat wij hem echt ziek hebben gezien, maar hij hield niet op met werken. Onze ‘Cyrano van het palet’ verborg zijn ellende met fierheid, dapperheid en schertsende overmoed. In dit soort atelier-keuken-bateau-mouche, was hij de drenkeling van de Medusa, die met moeite het hoofd boven water houdt.

Hij bezorgde ons een warm onthaal en serveerde ons zijn zeer slechte koffie, die op een afkooksel van oude sokken leek, in geïmproviseerde recipiënten, die poseerden voor zijn stilleven. Het echte ‘vie de bohème’ van de ‘Bateau Lavoir’ in de Visserij was, denk ik, een terugkeer naar zijn Parijse bohème, waar hij gedurende jaren van grote armoede, samenwoonde met het kunstenaarsgezin Maertens-Guylain, dat een onderkomen had bezorgd aan deze Belgische medeburger op de dool.

In de galerijen van de kunst die in de mode was, exposeerde men verzamelde knipsels die men ‘collages’ noemde. Onze meester was een vakman in deze materie. De muren van zijn souterrain waren van de grond tot aan het plafond behangen met knipsels uit magazines, kunstzinnig bijeengebracht. Een ongekend, geheim werk, gecreëerd om aan niemand getoond te worden.

Als er toevallig een eventuele liefhebber zijn komst aankondigde met de intentie om een werk van hem te kopen, dan begon hij zijn geliefkoosde schilderijen te verbergen achter een kast: “Deze niet en, oh neen, deze ook niet”. En zij riskeerden allemaal achter het meubel te verdwijnen.

Men stelt vast dat sommige kunstenaars gans hun leven en al hun tijd en energie gebruiken voor het ‘savoir faire’ (het scheppen, het creëren), terwijl anderen hun beste tijd geven voor het ‘faire savoir’ (het verzorgen van hun publiciteit). Beide activiteiten zijn erg veeleisend en het is moeilijk om in zich de twee te verenigen. Het ‘faire savoir’ vergt zeer veel energie. De uiteindelijke keuze wordt voorgeschreven door het persoonlijk geweten. Als het zoeken naar voordeel en winst belangrijker wordt dan de liefde, is er dan nog liefde?... Bestaat er nog kunst zonder liefde?

Jos Verdegem heeft zijn leven gegeven om uiting te geven aan zijn schepingsdrang, de *savoir faire*. Hoe zuiverder de boodschap van een kunstenaar is, des te duurzamer zal ze zijn in de toekomst. De kunstenaars overladden zich graag met voorwerpen die hen inspireren en hen aanzetten tot schilderen of ook gewoon omwille van het betoverend genoeg. Een soort magische poëzie van de vormen, de kleuren en materies, verzameld in een bedekt welbehagen. Een samenbrengen van getuigenissen, geschapen door de natuur of door de mens, zowat overal ter wereld en doorheen alle tijden. Jos Verdegem creëerde vluchtige kunstwerken door zonderlinge voorwerpen te verenigen, wat zijn creatieve gevoeligheid opwekte, evenals de onze, in het atelier van de stillevens.

Een niet te omzeilen mysterie van de hoogst moeilijk te ontwarren doolhof van de menselijke ziel. Diegene die niet de originaliteit van de persoon heeft gekend en die de kunstenaar probeert te ontdekken via zijn werk, in de overtuiging dat de stijl alles zegt over de mens, zal bij Jos Verdegem kracht, fijn kleurencoloriet en gekwelde gevoeligheid vinden.

Ik heb niet geweten waaraan hij gestorven is. Doordat ik in Brussel woonde, heb ik zijn dood vernomen na de begrafenis. In galerij Vyncke-Van Eyck heb ik in een vitrine zijn ontroerend dodenmasker kunnen zien. Ik heb de meester toen getekend, om een laatste beeld van hem vast te leggen. Zoals Oedipus voor de sfinx stond, stond ik daar voor de stilte van het plaaster. Het masker lijkt niet op dit van een overledene. Prins van de smadelijke spot en de ambivalentie, geboren uit de ellende van een arbeidersbestaan, is het gezicht trots en nobel als dat van het grafbeeld van een ridder. Ik denk trouwens dat hij samen met Prévert en Marcel Aymé zou kunnen binnengetreden zijn in het universum, doorheen de spiegels van Jean Cocteau, samen met de onsterfelijken.

Met bijzondere dank aan Solange Coppens die de Franse tekst vertaalde en aan GT bezorgde (zie ook GT 2018 nr. 3).

LEZERS AAN HET WOORD

Sint-Pietersstation en station Wondelgem tijdens WO II

Walter De Keyzer (Veldbloemlaan 24, 9850 Nevele, 0486 286 727) is op zoek naar gegevens over de activiteiten in het Sint-Pietersstation te Gent tijdens de bezetting van 1940-44. Hij wil een en ander verifiëren. Volgens een relaas reikte men rantsoenbons uit in een bureau/kantoor gelegen in het torentje van het station. Het zou kunnen gaan om een zogenaamd zwartcircuit van rantsoenbons. Ook wil hij meer te weten komen over het station van Wondelgem en de activiteiten gedurende de oorlogsjaren 1940-44. Een familielid zou er gedurende die periode, althans van 1943 tot de bevrijding in september 1944 hebben gewerkt. Heeft iemand bronnen of contacten die hem helpen om dit onderwerp verder te exploreren?

Zo zag het Koningin Maria-Hendrikaplein eruit in 1948.

Uit de schatkamers van Alfons Van Werveke

VERLORENKOST: ONBEKEND OP DE KANTIENBERG, OVERBEKEND AAN DE NEDERKOUTER

Luc Devriese

Iedereen die de tram via de Veldstraat neemt, krijgt het te horen en te zien: halte Verlorenkost. Die rare naam, veel voorkomend in Vlaanderen, doelde op zinloze kosten, verloren moeite. Waaraan werd hier zinloos geld gespendeerd? En wat dan met de vooroorlogse versie van de oude naam ‘Verloren Brood’ in de Nederlandse en Franse benamingen Verlorenbroodstraat en ruelle du Pain perdu? Hoe gebeurde de metamorfose van kost in brood? Niet zo evident. We gaan te rade bij de beste gids voor dat soort probleempjes: de notities en krantenstukjes die Alfons Van Werveke in de jaren 1930 schreef (1). Daarin komen we te weten dat Gent niet enkel dit éne Verlorenkost kende. In de stadsrekeningen voor het schepenzaar 1345-1346 werd al een huis ‘buiten de Steendam’ vermeld dat zo heette. Heel wat belangrijker was het rabot Verlorenkost op de Lieve, een heel eind buiten de stad, nu grondgebied Evergem, maar destijds zoals het hele kanaal – oevers inbegrepen – grondgebied van de stad Gent die dat alles moest onderhouden. Later werd dat kortweg ‘Het Rabot’ genoemd en nu functioneert het al lang niet meer. In het boek over de Lieve (2008) vinden we een nogal vergezochte mogelijke naamuitleg: ‘... wijst vermoedelijk naar de slechte bodemgesteldheid in de omgeving, het loonde de moeite niet het land te bewerken’ (2). Rabotten hadden daar niets mee te maken. Hoewel ze dikwijls gecombineerd werden met bruggen die de bereikbaarheid van de omgeving bevorderden, waren ze enkel bedoeld om waterpeilen op bevaarbare hoogte te houden.

In wat volgt beperken we ons tot de vertaling, bewerking en aanvulling van twee artikeltjes die Van Werveke wijdde aan de naam en wat daar achter zit. De teksten verschenen in de krant *La Flandre libérale*. Om te beginnen de minst bekende, gebaseerd op de bijdrage ‘Verloren Kost (Frais perdus) de l’abbaye Saint-Pierre-lez-Gand’. Deze GT versie vult de summiere gegevens aan die hierover lang geleden (1981) verschenen in dit tijdschrift (3).

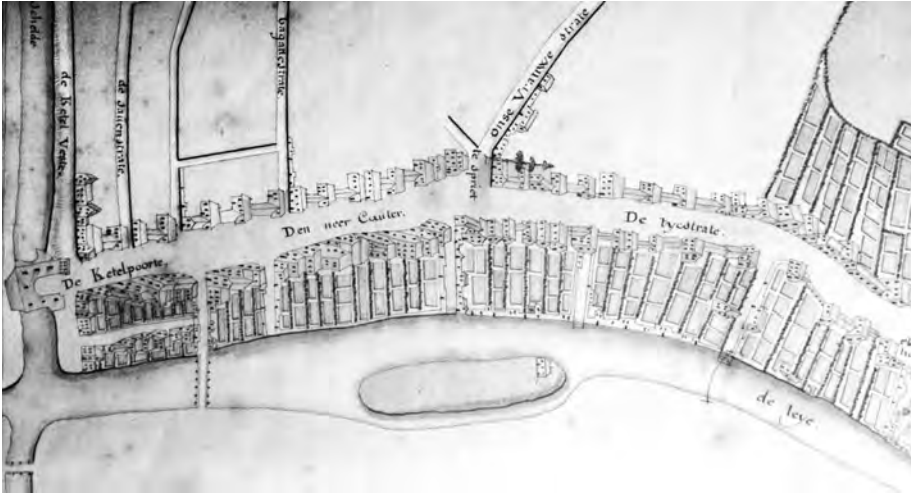

Afb. 1. Actuele toestand van de monumentale westpartij van de Sint-Pietersabdij aan de Kantienberg, bij de bouw 'Verloren kost' genoemd (foto AB, 2018). Dit is slechts een stukje van het ontwerp van Dewez. De foto toont goed hoe sterk de nieuwbouw ontworpen door Dewez verschilt in volume, stijl en kleurzetting van de 17de-eeuwse westvleugel links.

De Verloren Kost van de Sint-Pietersabdij

‘Verloren kost’ is een spotnaam waaraan de initiatiefnemers van bouwwerken die de kosten niet opbrengen zich mogen verwachten. Dat is wel het minste wat kan gezegd worden van het bouwwerk dat Gudwald Seiger, abt van Sint-Pieters van 1760 tot 1789, liet optrekken. In die tijd werden veel, of zelfs de meeste eeuwenoude benedictijnse kloostergebouwen op eigen initiatief afgebroken en vervangen door nieuwbouw naar de heersende classicistische mode: strak geometrisch, helder (en koud), maar vooral enorm groot, met zware muren, grote vensters, hoge plafonds, kostbaar pleisterwerk en lambrisering. Blijkbaar wisten de oude feodale kloosters, grootgrondbezitters, in de tweede helft van de 18de eeuw geen blijf met hun geld. Vermoedelijk moet de oorzaak daarvan vooral gezocht worden in de betere landbouwtechnieken. Die maakten het mogelijk hogere opbrengsten te halen, zodat de uitgestrekte landeigendommen van dergelijke abdijen veel meer opbrachten. Daar kwam nog bij dat het amortisatiedecreet (1753) van het Oostenrijkse bewind onder Maria Theresia het verwerven van nieuwe onroerende goederen en het investeren in ondernemingen onmogelijk maakte voor geestelijke instellingen (4).

Het ‘teveel’ aan geld kon besteed worden aan nieuwbouw en luxueuze decoratie. De eeuwenoude kloostergebouwen werden als oncomfortabel ervaren en voor de esthetische en historische waarde ervan had men geen oog. De abdijsbesturen vernietigden toen op eigen initiatief meer van hun oud stenen patrimonium dan vroeger of later ooit het geval was of zou zijn. Ook abt Seiger, bijgenaamd ‘de Prachtlievende’ (le Magnifique), deed volgaarne mee aan die rage. Een bewaard gebleven portret toont hem parmantig poserend met een plattegrondplan voor de te vernieuwen abdij. Enkel de magnifieke barokkerk mocht behouden blijven (5). Maar ook toen kwam men (gelukkig) soms tijd en geld te kort om dergelijke megalomane projecten uit te voeren, zodat slechts het zuidelijke deel grenzend aan de Kantienberg kort na 1760 verwezenlijkt werd, en dan nog niet helemaal (zie afb. 1). De auteur van die plannen was architect Laurent Dewez. Die was de favoriete bouwmeester van de grote abdijen: Orval, Gembloux, Herkenrode en andere. De gevel van de zuidvleugel uitgevend op een binnentuin, eigenlijk erekoer (cour d’honneur), werd naar de abdijsmode van die tijd (1777-1781) voorzien van een somptueus terras bekroond met een fronton, gedragen door massieve Korinthische zuilen. Na de afbraak in 1819-1826 van dit nog recente bouwgedeelte verhuisden de trommels van de vier pilaren naar de Volderstraat voor het peristilium van de prestigieuze universitaire aula, waar ze nu samen met vier gelijkaardige exemplaren nog altijd stoer staan te wezen. Blijkbaar werden de zuilen een beetje

Afb. 2. Dit plan (vóór 1752: de Coupure is nog niet gegraven) toont heel mooi het eilandje 'Verloren Kost' in de Leie, met één enkel gebouwtje er op. Links daarvan de verdwenen houten 'Leibrug' net buiten de Ketelpoort. Rechtover het eilandje een waterstraatje met bebouwing, voorloper van de huidige straat Verlorenkost, uitkomend op Te Spriet (Ten Spriete) en daarbij aansluitend de 'Onse Vrouwe Strate', nu Sint-Quintensberg. De Tycstrate is de vroegere naam van de Kortrijksepoortstraat. Rechts van het eiland: de Veergrep (Stadsarchief, Atlas Goetgebuer, L38 nr 1).

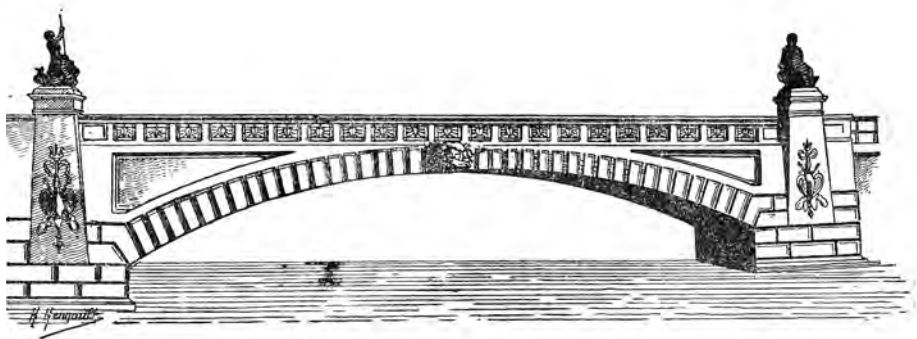
te pralerig geacht voor de kazerne die in de opgeheven abdij was ingericht. Het was de nieuwbouw aan de zuidvleugel, nu met het schoolmuseum De Wereld van Kina, meer precies de gevel aan de huidige Kantienberg, die door de spotzieke Gentenaars Verloren Kost genoemd werd. Als bron daarvoor geeft Van Werveke het dagboek (*Livre des Jours...*) aan van pater Emilien Malingié, secretaris van de abt. De architect zou nagelaten hebben voldoende ruimte te voorzien om een trap en toiletten in te richten en daarom zag men zich verplicht een massieve uitbouw toe te voegen aan wat eigenlijk maar een onaanzienlijke achtergevel moest zijn. Een onwaarschijnlijke miskleun, waarvan de schuld in de schoenen van de architect geschoven werd. Wat er ook van zij, zeker is dat men onnodige kosten maakte aan wat niet meer dan dienstgebouwen waren: in de eerste plaats een overgrote nieuwe infirmerie aan de straat die naar de Muinkbrug leidt, en verder stallen en koetshuizen, plus een wijn- en bierhandel: de kantine, heel belangrijk voor de taksvrije inkomsten van de abdij. De straatnaam Kantienberg, die daarvan afgeleid werd, is een van de vele 'originele' straatnaamcreaties uit 1942 van de latere schepen Vermeulen, die met zijn plaatsnamencommissie tot het besluit gekomen was dat de oude naam Muinkbrugstraat moest vervangen worden.

Verlorenkost: straat, brug... en eiland in de Leie

Een tweede artikeltje van Alfons Van Werveke draagt als titel ‘Le pont du Pain perdu’. Daarmee komen we terecht bij de ons welbekende Verlorenkost, -straat en -brug, toen nog officieel genoemd naar het (soms) smakelijke gerecht ‘verloren brood’, gemaakt van broodresten (6). De vroegst bekende vermelding van die naam (1662), maar dan wel als Verloren Kost, slaat niet op de straat, en ook niet op de brug (die er pas in 1773 kwam), maar op een eilandje aldaar in de Leie (afb. 2). Dit staat te lezen in een procesverslag voor de Raad van Vlaanderen, waarin sprake is van beledigingen door een vrouw die daar woonde toegeslingerd naar een passerende adellijke juffer. Iets in de trant van: “Wat kom je hier doen, madam Verloren Kost: DIT is hier Verloren Kost!”. Het eilandje verdween bij het graven van de Coupure in 1752 en de bouw van bijhorende sluis aan de samenvloeiing met de Leie. Op die plaats realiseerde men toen een verbinding tussen de as Nederkouter-Kortrijksepoortstraat en de Bijloke, of anders gezegd: een Leiebrug tussen de Sint-Pieterswijk en Ekkerghem. Die vulde de functie aan, of verving de dichter bij het stadscentrum gelegen houten ‘Leibrug’ bij de Ketelpoort (afb. 2) en het veer aan de Veergrep, dat veel Gentenaars eveneens kennen als tramstopplaats. De naam Leiebrug of Leiebrug ‘buten Cupen’ gaf aanleiding tot heel wat verwarring. Ook de Jan Palfijnbrug op de stadsring, naam gegeven in 1957, werd voordien meestal gewoon Leiebrug of brug over de Leie genoemd.

Landmeter Goethals geeft op zijn welbekende kaart uit 1796 de naam Verlorenkostbrug aan. Eigenlijk was het ‘eiland’ niet meer dan een grote zandplaat, zoals er wel meer gevormd werden in de Leie bij winterse overstromingen. De meeste verdwenen na min of meer lange tijd, maar deze plaat hield het langer uit. Hoewel er op een mooie afbeelding (zie afb. 2) van het eiland en zijn omgeving uit de eerste helft van de jaren 1700 een huisje te zien is, lijkt het weinig waarschijnlijk dat er daar ooit veel kosten gemaakt werden. Alfons van Werveke stelt uitdrukkelijk dat hij zich niet wil wagen aan een verklaring van de zonderlinge eilandnaam op die plek. Daarvoor schrok de fantasierijke begrafenisondernemer en ‘ontwerpmaker’ Kieckepoost, alias ‘Kieckepuut’, niet terug. De naam Verloren Kost had te maken met het feit dat men de volgens hem onder de brug gemaakte voorzieningen voor stuw balken niet gebruikte om het water van de Leie op te houden (7). Iets waarvoor, zover bekend, nooit plannen gemaakt werden.

Van Werveke vond wel vanwaar dat nog veel eigenaardiger verloren brood vandaan kwam. Met iets eetbaars had dat hoegenaamd niets te maken. Probeer je eens in te beelden hoe dat had gekund... Het was simpelweg een vertaal-

Afb. 3. Tekening uit het tijdschrift *Gentsch Museum* (3 april 1898) met als onderschrift: Ontwerp van nieuwe brug aan de Verlorenbroodstraat. Van de vier geplande lantaarndragers, monumentale bronzen vrouwenbeelden, werden er slechts de twee aan beide zijden van het bruggenhoofd – kant Bijloke, gerealiseerd. Ze werden tijdens WO I op bevel van de Duitsers omgesmolten tot moordtuig.

fout: in 1809, toen het Plan parcellaire de la Ville de Gand, een eerste prekadastraal plan van Gent, opgemaakt werd, vergiste de landmeter zich en in plaats van ‘peine perdue’ (verloren moeite) schreef hij ‘pain perdu’. Hij duidde nog wel Verlorenkostbrug aan, maar had het over ruelle du Pain perdu (Verlorenbroodsteeg). En nu ‘de comble’: toen enkele jaren later, in 1812, een algemene lijst opgemaakt werd met Franse en Nederlandse plaatsnamen in de stad Gent, nam men de foutieve Franse vertaling over in het Nederlands. Het werd officieel Pont du Pain perdu – Verlooren Broodbrug en rue du Pain perdu – Verloorenbroodstraat. Van Werveke besluit: ‘Zo zie je hoe een onbestaand brood verloren geraakte’.

In latere jaren werd in de stadspapieren nog een enkele keer de correcte vertaling Pont des Frais perdus gebruikt, maar het verloren brood kwam altijd maar terug boven drijven. De rond 1900 vernieuwde brug bleef de broodnaam dragen (afb. 3), en nog tot 1942 had je er de Verlorenbroodstraat. De leden van de straatnamencommissie kenden de teksten van Alfons Van Werveke en zij verwezen dat idiote brood na 130 jaar (!) naar de prullenmand. Of: hoe complete nonsens krachtig kan doorleven in de officiële papierwinkels.

Noten

- 1 Ongedateerde knipsels in het Gentse stadsarchief (Nota's Van Werveke).
- 2 Notteboom, H. (2008). Rabotten op de Lieve. In: *De Lieve*, Vereniging De Gentsche Lieve, p.a. Wondelgem, p. 46.
- 3 De Verloren Kost van de Sint-Pietersabdij. In: *Ghendtsche Tydinghen*, 1981, jg. 10, p. 214. Anoniem en zonder bron, maar overduidelijk gepikt bij Van Werveke.
- 4 In die tijd werden enkel gronden als onroerend beschouwd. Amortisatie moet hier verstaan worden als het inperken van goederenoverdrachten aan de kerk of aan kerkelijke stichtingen: het 'in dode hand' brengen. Kerkelijk bezit was onttrokken aan de normale circulatie via overerving, verkoop of schenking en dus ook aan taksen die daarop geheven werden. Over deze maatregel en het verband met de benedictijnse bouwwoede tijdens de 18de eeuw interessante gegevens in de bijdrage van Jan Roegiers (1980) in *Benedictus en zijn monniken in de Nederlanden*, deel II, p. 279-284.
- 5 Het portret van Seiger staat weergegeven bij een apart hoofdstukje over de man en zijn verwezenlijkingen in het boek van Marie-Christine Laleman *De Sint-Pietersabdij te Gent*, Gent, 1992, p. 97-102.
- 6 Enkele aspecten van de oude toestand ter plaatse beschreven en geïllustreerd in *Ghendtsche Tydinghen*, 2017, jg. 46 nr. 3, p. 207-209. In de reeks 'Uit de geschiedenis van de Gentse bruggen' van Maurice Labyn vind je afbeeldingen en gegevens over vernieuwingen van de brug (*Ghendtsche Tydinghen*, 1990, jg. 19 nr. 4, p. 222-228).
- 7 Kieckeпоost, J.J. (1824), *Ontwerp-maeker van Oost-Vlaenderen ofte Kasteelen in Spagnien*, Gent, p. 108.

PARELTJES UIT DE VLIEGENDE BLADEN IN HET DSMG

Hans Doesselaere

Titelblad en een pagina uit een 39 (!) pagina's tellend boekje uit 1937 met belastingtarieven (taksen) geheven op de meest onmogelijke en pietluttige 'gedoogzaamheden' (vergunningen) voor (meestal) toevoegingen aan gebouwen die gebruik maakten van de openbare weg (publiek domein), permanent of tijdelijk (bv. voor windschermen, kramen). Je leert er wel een en ander uit: zo bv. dat sommige 'drankhuizen' over een elektrische bel beschikten verbonden met theaters en andere zalen om het begin van de voorstelling of het einde van de pauze aan te kondigen. Tegen betaling, uiteraard.

Voor wie zich mocht afvragen wat in de hier gereproduceerde bladzijde bedoeld werd met het zonderlinge woord 'dekstoffen' bij 'gemakken hangende boven eenen gemeentelijken waterloop', biedt de Franse tekst de oplossing: matières faecales van latrines. Men vond het blijkbaar gênant om te aanzien hoe die rechtstreeks in het water terechtkwamen. Onrechtstreeks was geen probleem: via de riool kwamen ze even verder in hetzelfde open water terecht.

Volgnommers GRONDSLAG Artikelen van het gemeentel. reglement, de bijzondere reglementen en het wetboek.	AARD DER VERGUNNING, OF DER GEDOOGZAAMHEID	BEDRAG DER TAKS
110 227	Spoelbooten aan bijzonderen toevoorende: a) met toegangstrap. b) zonder toegangstrap.	Fr. 50. Fr. 35.
111 227	Meren van vlottende woningen of van binnenschepen.	Fr. 3 p. m ² of deel. Min fr. 150.
112 230	Scheepswerven en Bouwplaatsen waar de schepen op mogen getrokken worden.	Fr. 500.
113 279	Gemakken hangende boven eenen gemeentelijken waterloop (de dekstoffen mogen niet in den waterloop terechtkomen).	Fr. 50 per eenheid.
114 269	Schoorsteenen in strijd met de Verordening.	Fr. 25.
115 287 à 294	Bijzondere bouwingen: (onvoltooid, onvoldoend getal plaatsen, of ontoereikende ruimte der plaatsen).	Fr. 150.
118 292	Paviljoenen, Iusthuisjes (zomerhuisjes, Zwitsersche huisjes) villa's, houten barakken, niet bestemd om bewoond te worden en die het zijn bij bijzondere toelating.	Fr. 150.
117 231 E	Woonwagens op privaatgronden. Voor 20 woonwagens en meer, op éénzelfde terrein.	Bewoond: fr. 150. Pakwagen: fr. 75. Fr. 3000 (forfact).
118 295	Bewoonde kelders.	Fr. 150.
119 289	Drankslijterijen: a) niet voorzien van piscijn. b) niet voorzien van 2 ^o gemak. c) met volledig gemis aan piscijn of gemak.	Fr. 30. Fr. 50. Fr. 100.
120 Burg. Wetl. art. 678	Zichten, Uitgangen, Afwatering, enz., op stadsdo- mein: a) deur. b) venstergat of venster. c) trap. d) deur met trap. e) afwatering.	Fr. 30. Fr. 20. Fr. 30. Fr. 50. Fr. 50.
121 B.W. 682	Recht op uitweg.	Fr 100.

Grote tweedehandsboekenverkoop

ten voordele van de DSMG-werking

*In de Groot-Begijnhofkerk te Sint-Amandsberg,
telkens van 10 tot 17 uur*

*Zaterdag 22 & zondag 23 september 2018
Zaterdag 29 & zondag 30 september 2018*

*Een samenwerking van:
Heemkundige Kring De Oost-Oudburg
Heemkundige en Historische Kring Gent*

*Door plaatsgebrek voor onze dubbele en niet opgenomen
boeken is er een grote boekenverkoop met een interessant
aanbod:*

*Heemkunde, geschiedenis, kunst, politiek, architectuur,
urbanisatie, fauna en flora, toerisme, koken, film,
literatuur (romans en poëzie) in verschillende talen,
godsdienst, heiligenlevens, enz.*

*Heemkundige tijdschriften van diverse Oost-Vlaamse
gemeenten, affiches, prenten en tekeningen
(o.a. van Gaston De Smet) om in te kaderen,
postkaarten, foto's, e.a.*

Er is ook een cafetaria,

www.dsmg.be